पाठ - 4

2

का. नै.
१५ टी.
१

श्रीलक्ष्मीनृसिंहो विजयते तराम् ॥ अथ भैम्याः स्वयंवरे वरणस्रजा मधूकमालया चितः पूजितः स निषधाव
नीपतिर्नलो व्यूढे देवान् प्रसाद्य भैम्या नले वृते तान् भयंकरान् दृष्ट्वा देवेषु पारस्य स्वर्गमनेषु सत्सु च नले रंभोमेन स्वनिवासा
यरचिता यैरचितानि जानि स्वीयानि नले नरकारिता पद्मपद्म्यादि रूपाणि उपकार्या मया सीत् यथोक्तं कुर्वन्न मे पण्डावेदिनः साधा
रणत्वेन स्तुवन् निवर्तन् भैमीगुणानां कोर्त्तनमासमस्येन कुर्वीनोति कृतः तेषां तु वेदिनां विशिष्यात् विशेषं कृत्वा वर्णनं भ्यापेक्षया
तेभ्यो ऽधिकं प्रयत्नं वेदिनां सेवंध सामान्येषु पीयनदानस्य सुबहुत्वमेव वर्तीय ति १ तत्पति त्याग को नृपं सा
धारणत्वेन दीयमाने धनं तथा ते न प्रकारेण वितीर्णवान् दत्तवान् यथा येन प्रकारेण साधावेदि जातिविशेषैः प्रतिमाराधिग
मेन प्रतिपाधितगुरुत्वप्राप्त्या बहुतरत्नधनस्य वोढुं प्रशाक्यत्वात्पारिपूर्णत्वान् स्वर्णे कृतेन तस्य तं रत्ननिकायं रत्नसमूहं

घोर्जायति प्रत्योपकार्या निषधावनिपतिर्निजा मया सी कुरणस्रजां चितः वसुन्निवर्षन्स्वबहु विवेदिनां विशिष्य भैमीगु
णकीर्त्तनाकृती १ तथा पतिस्यागमयं वितीर्णवान् यथा निभाराधिगमेन मागधैः तृणीकृतं रत्ननिकायमुच्चकैश्चिकाय
लोकश्चिरमुच्चमुच्चकैः २ नृपास्यजस्य सत्परिस्थिया न्वयालङ्कृतोति नृपः सुखभाजनं जनः श्रमद्विषो तत्क विदे द्विपणि
रवाक्रांताराजकरंजिलोकवाक् ३॥ उच्चकैर्विनरामुत्सुकोऽहमहमिकया गृहीतं प्रसन्नो लोकः उंछं भपति तमणुकणगणं चिरं ख
डुकाले चिराय उद्धृत्य तादृदे रत्ननिकायं उंछमिति नृपकं उच्चकैर्दुकृतं रत्नकायमितिवाक्येनाससदानमेरत्व मुक्तं उंछो धान्यकणश
आदानरत्नादाने त्वौपचारिकः प्रयोगः त्यत्ते तदनित्यागः येन कर्म घन्न वितर्ण्यवा निति भावेन दानं च कारे लक्ष्यो निकाय इति निवासचितीति
घन्नादेश्चिकाये निभावाचरेतिकुत्वं २ त्रपेति प्रभाविररयतरयम् रूपकेन तनूपन्यापि भैम्या तत्तानि रत्नकानि नृपसंघास्तानि रंजयंसे
वंपीलास्त दनु जो विनोलोकास्ते षां मुखाकर्ष्टान्वेषणान्याप्तानयो भैमीनलयोः कथाः प्रपंचमस्यां सेवंदिन प्रायारूता दिभाषावर्णन
चतुरास्तेषां बलिनैः कर्त्तृभिरवाक्कृतातिरस्कृता तेषां प्रमुरत्नरत्नार्द्रवर्णेनानिरो हितवाक्याकाम्यांताकणोनेत्यर्थः वागवाक्कृता प्र
शब्दरूपा निताध्वनिमानं श्रुतं ननचर्यं संगुरुकः शब्दः धन इति वा प्रसोकासद वि नारूढ मिति तज्जनसमाजे नरसमद्धे स्थिया न्वया त्संवेधाद

नल
१

को॰नै॰
१५ टी॰
२

आ

विदर्भेति विदर्भराजोपि उत्तमजामातृप्राप्त्या हृष्यन्सन् अजयामसंमस्तात्मन अवरोधमतः पुरंप्रविषयमेमीनत्वं वरिष्यत्स्यन्यवेति अनु
जातः पुनः पुनर्जीनः संशयोयस्याः तां देवीं भैमीमातरं प्रशंस इत्यवोचत् इति किं हे उत्सुके जामातरि नले उत्कंठिते त्वं नले जामातरं
भैमीपतिं प्रतीक्षजीनीहि ५ नामयन्दृणमात्रेण रूचितस्यप्रस्तुस्य गुणगणेनवर्णयति नन्विति यस्मात्तुत्विमाकायकोस्माहेतुनासः
मोदर्पेण प्रसिद्धो मन्मथः तेनापि वा किंचित्करः तथापि कुतः श्रियावेषापरिमुग्धाः त्वा कौलो न्या स्मसि कुलतराणां मस्माकमन्वयेपवि
नापावनं कुलीनः अस्मत्तोपि महान् कुलीनः इत्यर्थः जगत्त्रयानायकमेलकेवरसमहे ईदृशमीदृग्गुणं नायकरत्नं वरं यदि एतावता विवे
केन कुनि एतु परं केवलं तव सुता वेदजामातिनाम्यो ऽस्मदादिः न विघते परः श्रेष्ठो यस्मादिति वर विशेषणं वा यदि वितानुदृ ६ सज्जेति
ति सभीमः इति आह स्म च अत्रे तस्मा निर्ययौ चातः पुरान्निरगाम् तत्कारो विवाहत्वं रोचयतीत्यर्थ इति किं हे गो हृदयोदरितोसेतः सु

विदर्भराजोपि समैनं रुजयाप्रविषयहृष्यन्नवरोधमात्मनः प्रशंसदेवी मनुजातसंशय्यां प्रतीक्ष जामातरमुत्सुकेनलं ५ ननु श्रियाय
स्पतस्सिमन्मथ्यः कुलश्रियायः पवितास्मदन्वयं जगत्त्रयीनायकमेलके वरं सुतापरं वेदविवेकुमीदृशं ६ सजेतुपाणिग्रहमंगलोचि
तामनीदृशः स्त्रीसमयस्पृशः क्रियाः अनिस्मतो नानुवर्धविदध्म हे विधीति तस्माद्दच निर्ययौ च सः ७ निरीयभूपेन निरोदितानन्
नाम प्रशंसमैमदर्न्तिकमं संसदं शाकं गुणोस्तिणी रुदयास्त्वनिसुपंत दासएतं तनयांप्रवक्रमे ८॥

२

वासिन्योभवत्याः पाणिग्रहो विवाहस्तद्
यमंगलेउचितास्तथा स्त्रीणां समय आचारस्तं स्पृशंति ये षिवाचारश्रामश्रा दुर्गो दिकुलदेवता श्रजा तैलयवारंभा दिक्रियाः सजे तुउवैतुव
यं तु पुनः स्मृतीनां स्मृतौ नं विधीनस्पर्शेण जुहोतीत्यादीन्मधुपर्कादिकान्स्माभ्रत्तान्वैदिकां श्व विदध्महे कुर्महे इति एवमादिष्यत्तस्मात्मे
वनिर्गत इत्यर्थः या णीग्रहमंगलोचितायो षिदाचार जा कृत्वा सुवासिनी विधेयत्वं वा समयस्पृशः स्पृशानुदंकु इतिकिं नृवयंचस्म स्मदाह
श्चेति बहुवचनं ७ निरीयेति भूपेनभीमेन निरीयांतःपुरान्निर्गम्य निरोदितानन्नामोदर्न्तिकानां संसत्सभा तत्र शक्रं वैवाहिकं लग्नं प्रशंसत्सवे
भीमस्तदात् मन्मप्राकेन लायभैमीं दातुं प्रचक्रमे मुहूर्त विलंबानुरोधेन प्रायणिकान्बोत स्मान्नतत्र विधानं अत्र चौकरदित्यर्थः किंभूतं संशकं
गुरौ लग्ने संस्थितौ ज्ञा मित्र गुणे रूपलक्षितं तथा गुरुबीघटया त्त मध्य कुदोषैर्निरुर्भ रहितं ग्रहाणां मङ्गलोपादिके ज्योतिः प्रा सत्ताद्वागंत
तं निरीयः उण अलौ मोहूर्तिको मुहूर्तज्ञा इत्यमरः मुहूर्तं वेदत्यर्थे उरत्वथा दिस्य प्रादित्वादिदृक् अत्र शमे यो शाकम स्वार्थ कन् गुरौ गोः स्वादित्वाद

स्यात् लसलज्जा न स्यात् अपि तु लज्जया भवितुमर्हं न च तया जातमिति निर्लज्जोऽयमित्येका वाक् तथाऽतिसुरूपः सुंदरो जनः श्रीरामचंद्रः जान
कीवत् कृतः सुखभाजनं सुखस्थानं अपि तु स्वरूपवान् जनोऽदुःखो वेति दृष्टत्वात् स्वरूपयोरनयोः पिंडः संबंधभवितैवेत्यन्या वाक् वाग्भावाः कृतेति
विरोधाभासः सदृशि स्त्रियाश्च यावेलोर्लज्जा स्यन स्यात् अन्यस्मात् सुस्यादेवेति अयं निर्लज्ज अतिसुरूपश्च भवान् शोजनो भैमो भाग्निजनितसु
खभाजनं कृतोऽपि न स्वरूपवान् हि रम्यां प्रियां न लभते अतो रूपवतो भवतोऽपि रम्यां प्रियां न लभेत त्वं स्वयमनुमतिस्ते एकवचनमिति वा अतिसुरू
पो भैमोऽलसत्त्वेन जनः कृतः सुखभाजनमपि तु न एवं भक्तानां राज्ञामवाप्नेरिति वा अमद्दृशी अदः शब्दे उपपदे समदादिषु दृशः इति कञ् त्रिहृद्दृश व
तुष्टाः सर्वनाम्न इत्यात्वे दृशेः क्स च इति उत्तेच टिठा [illegible] अवाक् कृतेति पदद्वयं ३॥ ॥ राजकीयेर्निद्रायां कृतायामपि तयोर्दोषत्व
माह अरोपतामिति क्षिपां मृषाऽविद्यमानस्य दोषकणस्य दोषलेषस्याधिरोपणा आरोपाः सतां अदोषतामेव विवृण्वते प्राकट्येन कथ

अदोषतामेव सतां विवृण्वते क्षिपां मृषा दोषकणाधिरोपणाः न जातु सत्ये सति दूषणे भवेत् लोकमाधातुमवद्यमुद्यमः ४॥

यंति कथयंतः सत्ये दूषणे सति विद्यमाने लोकमसत्यमवद्यमाधातुमारोपयितुं खलानां जातु कदाचित् उद्यमः प्रयत्नारंभो न भवेत् स
ति दोषे विद्यमानत्वादेव नारोप्य अयं तत्र दारोप्यते अतस्तस्मात्सतिदोषे न दारोपणं निर्दोषतामेव व्यक्तीकरणे यथा पिपरदोषोद्घाटनमनुचे
तमित्यर्थः सर्वथा तेनिर्दोषावेतिभावः सत्ये दूषणे सति खलानामलीकं दोषमाधातुं उद्यमः कदापि न भवेदपि तु सत्यदोषाभावे लीकमपि
दोषं वदंतीति तस्मान्निर्दोषत्वमेवागतमिति वा असत्यमसत्यं परं न सत्यरूपे श्रीरघुनाथे विषये असति असाधौ इषुणा क्षेपरात्तसेऽव
द्यमलीकं दूषणमारोपयितुं उद्यमः किं न स्याद्वि न भवेदपि तु श्रीरामचंद्रे विषये विद्यमानत्वेन राक्षसेनारोपयितुं उद्यमः कृत एव तथा
पि यथा सा निर्दोषस्तथा तेनिर्दोषां सतामपि निर्दोषावेवता वपीत्यर्थः यद्वा वंशो सीतायाः पतिव्रत्यपरीक्षणादपरी क्षापरि
ग्रहादिदोषं असत्यापि परत्र सत्यरूपे श्रीरघुनाथे कदाचित्तमवालीके दोषमाधातुं प्रयत्नः किं न स्यात् पितृलोकः प्रयत्नत एव तथापि
नत्वेतः स निर्दोष एव तथा ताववीतिभावः वैरिभिः सत्यमसत्यमलीकमभवतिमशेषोद्यंतु किं मुनिरसति तद्वा कर्तारसृष्टो ४॥।

का॰नै॰
टी॰
२

उपवेशनाद्धेतोः कदेशे गौरवमलंभिष्णुभिरुज्ज्वासनवेल्लितवेणा दारुरेवक्किलापमयाभावः प्राप्नुवन्ति वा जातावेष्टनं चनकाचिच्छि
त्रास्तिकमकाचिच्चुम्बकपापान्निर्मापांचक्रुरितिभावः १२॥ ॥मुक्तेति तत्सपरस्परस्य तत्पाटनत्वंबधिनामुल्लिखवेषमनामपिमु
क्तानि काण्पानि तत्पाणपानुकानि मुक्तायुक्तानां रत्नानां मुक्तानां च मणीनां च वातोरणस्तम्भ उत्तेनिगतेऽस्मन्नेव पांथा
विलासमत्वाच्छायत्वरप्रसर्पणात् कालानां पाण्यानां विलासमाश्रितैर्मरीचिभिः किरणैः कृत्वा वरागमनसमये प्रमोदहासेन
हृष्यजहासेन छुरितानि मिश्रितानि विरेजिरे सर्वोऽप्यपि पुरप्रासादस्थहस्तरालिन्दमुक्तामणितोरणैरलंकृतानि सर्वेषु
देवसौधेषु सन्तीति भावः हास्यमुक्तेभवतितत्सप्परस्पसंवधिनावेषमनामि ज्ञियां वर्णनकेवलेपरलोकानामुक्तानि प्रमो
दहासच्छुरितानि न किं तु गृहद्वारतोरणमणीत्यपर्थः तोरणान्तर्दे तिपाठे तोरणान्तस्था विलासमाश्रितैरुच्छायवरप्रसर्पण

मुक्तानि मुक्तामयतोरणान्तदामरीचिभिः पाण्यविलासमाश्रितैः । परस्परस्याखिलवेषमनामपि प्रमोदहासच्छुरिता
3 नि रेजिरे १३ यथामनीषतनयाधिवासनात्मधुव्रतानामपि दत्तविभ्रमाः । वितानतामाल्यपनिर्भयास्तथा पटच्छि
द्राकालिकपुष्पजास्रजः १४ विभूषणैः कंचुकितावभुः प्रजा विचित्रचित्रैः स्नपितावियोयहाः वभूवतस्मिन्मणि
कुट्टिमैः परैर्वपुः स्वमुर्व्याः परिवर्तितोपमम् १५॥ शैलैरितिव्याख्येयं १३ यथमिति पटच्छिद्राभिर्वस्त्रच्छिद्रैर्मिश्रितानित्र
कालिकानिसमयजानियस्मिन्कालेयानिनभवन्तितादृशानिपुष्पाणितेभ्योजातास्तल्लिमिताः स्रजः मालाः तदावरागमनस
मयेपर्णपुरसार्गाणांवितानतांउल्लोचतान्नीयंतप्रापिताः किंभूताः यथामालत्यादिपुष्पाणांवासस्तथाधिवासनात् सुगंध
द्रव्यैःपरिमलारोपणान्मधुव्रतानामपिविशिष्टभ्रमोयाभिःसर्वदाम धुन्येव यन्निवसन्तितेषाम पि अन्यत्रिमाणपैवेतानि
पुष्पाणीतितेषामपिदत्तभ्रान्तयः किमुतमन्येषामितिमधुव्रतपदेनसूचितं तथावस्त्रमयत्वादातपनिर्भयाउल्लोजस्तानिरर्हि
न्त्री विताननुल्लोचइत्यमरः छिद्राआकालिकेतिप्रदर्शितं १४ विभूषणैरिति तस्मिन्पुरेप्रजाः पौरजानपदाःस्त्रविभूषणै राम
रलंकारैः कंचुकिताः नागरत्नकोतिशादितसर्वावयवाः सन्तः बभुः शुशुभिरे तथावर्णमात्रेकल्पितेषनिर्जीवेषपित्रपकेष २
जीवन्नापादनादिचमत्कारकरणाद्विचित्रैराश्चर्यकारिभिः कुड्यालिखितनामवर्णरूपकैः स्नपितविषउज्ज्वलीकृतदीप्रयांगृ

अयेति अयावधि अद्य शाके सन्निहिते इह तत एवमुक्ते यस्य स भीमः नैषधमित्यवदत् इति किं भवतां मम कुलं बालां च स्वप याऽनुकंप्य तां अंगीक्रिय
तां बालामनुगृहीतायां सर्वोपि ममैव कोशो गृहीतः स्यादित्यर्थः तथा चिरेण चिरं तेनो नोऽस्माकं सर्वेषां सपल्लवत्वं संदेहविषयो मनोरथांकुरं पा
कुरः अद्यास्मिन् दिने त्वच्चरणोदकैः त्वदीयचरणक्षालनोदकैः पल्लववत्त्वं पल्लवः इवाचरत्तु पल्लवितो भवत्वित्यर्थः पल्लवसहितो भवेत्वि
त्येकं पदं कंचनं संदेशाहरं प्रेष्य तेन स विनयमाकारयति स्मेति भावः अन्यत्रापि चिरसंचितोंकुरो जलैः पल्लवितो भवति तो सपल्लवत्वं तु आचार
क्विप् ९ तथेति सनलैः दूतस्य वक्त्राद्वेव वक्त्रकुहरात् तथाश्रवोक्तप्रकारेण यथा भीमेनोक्तं तथैवोदितं भीमवचसः प्रतिश्रुतिं निपीय सादर
माकर्ण्य इति ब्रुवन् तस्मै दूताय वह्नु प्रमदं रवस्त्रालंकारादि प्रदाय तं दूतं प्रस्थापयामास हि तोनल इति किं दे इत्याह व्रजामि गत्वा च गुरोः श्व
सुरस्य चरणौ वंदे नमस्करोमीति प्रतिशब्दस्वरूपेण नराजा देशानुवादस्य नन्वाधिकतां शंकापरिहर्तुं व्रजामि वंदे च वर्त्तमानसामीप्ये इ

अथावहद्दूतमुखः स नैषधे कुलं च बालां च ममानुकंप्यतां सपल्लवत्वं मनोरथांकुरश्चिरेण नस्त्वच्चरणोदकैरिति ९
तथोदितं भीमवचः प्रतिश्रुतिं निपीय दूतस्य स वक्त्रकोटरात् व्रजामि वंदेश्च चरणौ गुरोरिति न्यवस्त्रदायप्रस्थापयत्स वह्नु १०
निपीतदूतालपितस्ततो नलं विदर्भभर्त्तागमयांचकार सः निशावसाने श्रुतताम्रचूडवत्प्रप्यारपिंगस्तपनं थूत्कादरः ११
क्वचित्तरालेपनदानपङ्किताकमप्यद्ःकारमगात्पुरस्कृता अलंभितुं गासनसन्निवेशनादरूपविर्माणविदग्धयादरः १२

तिभविष्यति लट् १० निपीतेति ततो हृतमत्यागमनानंतरं निपीतं सादरं श्रुतं दूतालपनं दूतवचनं येन स विदर्भभर्त्ता भीमः थूत्कादरः सा
दरः सन् नलमागमयांबभूव प्रतीक्षितवान् कुत्रापि दूतेनानापयति स्मेति व्यवस्थानिशावसानेऽस्ते मुहूर्ते श्रुतोर्याभाति कीलान्नचूडस्य
कुक्कुटस्येव कूजनस्वरं यो भेक्षः श्रवणाकोथूत्कादरः ननु लेपनं सर्वप्यतो दानेकदानाऊदेश्यतीति हकुकवाक्कूताम्रचूड इत्यमरः ११ क्वचिद्
ति नलागमनसमये क्वचित् स्थाने लेपनदानेन सुधालेपविशिष्टे कुलकर्णस्थाकाचित् मणीं पुरस्कृतां निर्माणार्थमेव संभावि
तासतीस्वप्रार्थनावशात् अमप्यकारमभिमानप्रगात्यप अनिर्वचनीयं गौरवं धृत्वा सुधालेपादिचकारेत्यर्थः चनुष्टनिर्माणायेह रि
द्राचूर्णमिश्रितं तंडुलपिष्टं तत्संदाने आलेपचर्चालोकुंभस्वकांचि विजनेषु मणीयेवा प्रदेशे तस्य भैष्म्या अंगीकर्त्तने रूपालेतिवारवोभै
मीनलयो वीलवाक्वचित् प्रदेशे अप्रपनेमालामंडकरचना यां विरच्यथ वाचतुरस्या काया चित्तु गासनं उच्चचतुरं गाभ्यासनेसन्निवेशना

का॰ने॰
१५ स॰
५

वादकैर्गानात्तालानवधानं भेदेनोपलब्धाः इति भावः विपंचास्तेसंतोऽस्यां विपंचिवंशकाहलकत्यप्रत्ययानः १७ ॥ विचित्रेति विचित्राणि नाना
नाविधानि यानि वादित्राणि तेषां निनादैः मूर्छितः वर्धितः तथा सहस्रचारी सहस्रसंचरणशील जनता जनसंघः तस्या रवो मुखशब्दः पयोधि
पूरे समुद्रप्रवाहे प्रतिनादेन प्रतिशब्देन पयोधिपूरस्थले प्रतिशब्देन वा मेदुरः परिपुष्टः सन् दिगंतदंतिनां दिक्कुंभिनां वर्त्मि दिक्पालह
स्तिनां कर्णौ तु नमनोतन्वकर्णेन पिपरिपूर्वं वा सिंगतत्स्पर्धः नानाजातीयमिश्रणादेकीभूतो जनशब्दः दिगंतपर्यंतं समुल्ललासेति
भावः मद्रे इति पाठे समहानित्यर्थः १८ उदस्येति अथ सर्ववाद्यवादनानंतरं पौरंध्रिवर्गः स्त्रीसमूहः कुलवृद्धिसुवासिनीसमूहः चतुष्क
संज्ञेन नानावर्णकल्पितेन स्वस्तिकसर्वतोभद्रादिमंडनेन चारुणीरमणीया त्विट् कांतिर्यस्य एवंभूते कूर्मपृष्ठे चतुरस्रे हस्तमात्रोच्छ्रितत्वा
दिसुकल्पिते वेदिकायाः उदरे मध्ये शातकुंभजाः सुवर्णघटिताः कुंभीः उदस्योत्क्षिप्य यथाकुलाचारं स्त्रीणां भैम्याः कुलाचारेणनलि

विचित्रवादित्रनिनादमूर्छितः सहस्रचारी जनतामुखो रवः समीननक्रेभदिगंतदंतिनां पयोधिपूरप्रतिनादमेदुरः १८ उदस्य
4 कुंभीरथ शातकुंभजाश्चतुष्कचारुत्विषि वेदिकोदरे यथाकुलाचारमथावनींद्रजां पुरंध्रिवर्गः स्नपयांबभूव तां १९ भैं
विजित्य दास्यादिव वारिहारितामवापिता स्तनकुचयोर्द्वयेन ताः श्रिताम्रवालं सहकारशालिन स्नपाभरस्तानिमिवा
नतैर्मुखैः २० ॥ मेणाप्यमंगलं मंगलगीतिपूर्वं यथा तथा तामवनींद्रजां भैमीं स्नपयांबभूव मंगलानंतरारंभप्रश्न
कार्त्स्न्येष्वथो ऽथ वचनादेको ऽथशब्दः आनंतर्ये द्वितीयस्तु मंगले इति श्रेयस्याविधानं तस्नापयनं दिनोमिति च पाठः स्न
पयांबभूवमित्यनुपधाहृस्वः १९ विजित्येति ताः कुंभ्यः तस्याः भैम्याः कुचयोर्द्वयेन गौरत्वकाठिन्यादिगुणातिशये
न विजित्य दास्यादिव वारिहारितां जलवाहित्वमवापिताः प्रापिताः प्रापिता इवासत्यः आनतैर्मुखैः सहकारशाखि
नः आम्रवृक्षस्य शाखात्रेपाभरेण जनितां स्तानिवैवर्ण्यं कालिमानमिवावहन्तुः वहंति स्म पराजितो पिह्रीभरेण न
म्रमुखो वारिवाहितां प्रापितः स्नानांतिकलशीमुखे मांगलिकाश्चूतपल्लवा निक्षिप्यंते इत्याचारः अवाहुः रम
वहमापणे लुङ् २० ॥ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ । ध

हः बभुः एवं जंगमस्थावररूपान्यनयानत्यामणिकुट्टिमे ध्वनयन्ति भिश्च कृत्वा उर्व्याः स्वं सहजं मन्मयवपुः केनापि नहलादिना
परिवर्त्तिता उपमायस्य तद्रूपाते रंभापि तमिव बभ्रुवपालालसरम्यत्वोद्याता तालमु परिजातमिवेत्यर्थः उत्रेदाप्रविन्निताविनिम
यिता उपमानेस्वर्गादियेन उपमानत्वं नप्रसिद्धस्य स्वर्गस्य उपमेयत्वं कृतं स्वयं चतस्योपमानं जातमित्यर्थः इतिवा स्वरूवाइ
तिपाठे स्वर्गात्सकाशात्परिवर्त्तितोपमामिव बभ्रुवेत्यर्थः मणिकुट्टिमे उपलन्तितेपरे वा सर्वमपि तद्वासालेकारं जातामि
तिभावः कंचुकस्तारकादिः १४ ततेति तदानेलगमनसमयेतास्मिन्पुरे घनं कांस्यतालादिकं घननिविडंयथातथामि
सस्वानशब्दं चकार तथा ततं वीणादिवाद्यं ततविस्तृतं यथा तथानितरां निनादं चकार तथा सुषिराणि सच्छिद्राणि
वंशादिवाद्यानि उच्चैर्निनराणि तांशब्दं स्वनमावः तथा आनद्धं मुरजादिवाद्यमपि समंतं परिमाणत्वेनामानं महत् यथा ऽध्वनीत्
ततानि सस्वानततमां घनं घनंनमनादतस्मिन्नितरां ततं ततम आनद्धं चैः सुषिराणि तानितममानमानद्धमियत्तयाध्वनीत्
१६ विपंचिराद्धादिना रणमिनेतमणीनगीतेर्न चतानिकूजरैः नतेद्रुतकेननसोपिरक्तयानमद्दलैः सापिनेतापिटक्तया १७।
घनं दृढावयवं बहुसंख्यं चेति घनविशेषणं वा तथा ततं स्वरूपेण विस्तृतं बहुसंख्यं चेति ततविशेषणं वा तथा तथा इयत्तया मा
नं बहुसंख्यं मिस्वानस्वविशेषणं वा चतुर्विधमपि वाद्यं ततं वादितमित्यर्थः ततं वीणादिकं वाद्यमानद्धं मुरजादिकं वंशादिकं तु सुषि
रं कांस्यतालादिकं घनमित्यमरः तानितानि ऋवण स्मरणनानाविधशक्तायम् लपंत्वा रितिनेता रामांमनि ते बांधावसत्ता तांतोध्वनीत
श्रोतहलादेरितिस्फविकल्पः १६ विपंचि … वेणुभिर्वंशध्वनिभिर्विपंचिवीणाध्वानेनाद्धादिनेच वेणुध्वनयः प्रणीतं प्रार
ब्धं गीतं यैः द्रुतमृदंगादिमर्दलादिभर्वभुजेगीयगीयमानेगीयकृगीतेनाद्धादिमालेनि सर्वत्र विपरिणामेन त्वा त्वेयं मर्मरैर्मर्म
रैः कांस्यमयैर्वाद्यविशेषैर्ध्वनिभिः कृत्वा नितिगायकस्य ध्वनयोपिनच नेवाद्धादिना द्रुतकेनलक्ष्यायसाकांस्यमयेनवाद्यवि
शेषेण तेर्मरैध्वनयोनाद्धादिता दृक्षयावादिनविशेषेण सोपिडमरूध्वनिर्नाद्धादिमर्द्दलैर्दंगध्व निभिः साहकापिनाद्धादि
ढक्कया तेपि मर्दला अपिनाद्धादिताः आनद्धितागोरवनाद्यवंवाद्यमात्रेततत्र मिलितं समवधूतितालमानान्यपि विपंच्यादिध्वनयः

का॰नै॰
१४टी॰
५

नवेति स्तुवर्णोदरमीषत्स्फुटद्विकसत्कांचनकेतकीदलं तत्स्मात्सौरभं सौगंध्यं यद्यभ्यस्यति त्यजति तेन तद्वर्ज्जितं तद्वंगस्य भैमीशरीरस्य
विभ्रमे विलासे विच्छित्तिं भ्रांतिं वा विभर्ति किंभूतस्य विलेपनस्य यत्स्तकर्द्दमादेरंगरागेण आमोदं मुंचति तस्य तथा स्फुरंती स्फुरद्दीप्ति
र्यस्य स्वाभाविकगौरकांतिनः अभ्यंगानुलग्नमंगरागः कृत इति भावः यदि नदीत्ति सर्वथा दभ्यस्यति विभर्त्तीति न लिङ् चेत्लट् किमा
निष्पत्तिस्तु न विवक्षितेति यापा २५ अवापितया इति सकलास्तु गीतालंकरणं द्विककलास्तु विद्यासु पटिताः कुशलाः सख्यः शुचि विगो
मयथनुलिप्तं सर्वतोभद्रादिमषितं वेदिकाया अन्तरं मध्यं शृंगारस्यान्ने अवापितायाः प्रापितायास्तस्या भैम्याः प्रतीप्रतीकं प्र
त्यवयवं चिरं शिक्षणं बहुकालाभ्यासात्स्फुटं निरतिशयं अतएव वारेण नमति कर्म अलंकरणं निर्ममुश्चक्रुः २६ विनेति भ
षामंडनं विनापि प्रिया कांतो नाम वयिःप रम्यमोमाद्यमैमीविज्ञाभिरलंकारचतुराभिः सर्वाभिः व्यभूषि विशेषणाभेदि अपि

नवा तदंगस्य विभर्त्ति विभ्रमं विलेपनामोदमुचः स्फुरद्युतः २४ स्फुटत्कांचनकेतकीदलास्तु वर्णोभ्यस्यति सौरभं यदि
२५ अवापितायाः शुचिवेदिकांतरं कलासु तस्याः सकलासु पंडिताः सखीजनस्य स्थिरशिक्षिताः स्फुटं प्रतीप्रतीकं
प्रतिकर्म निर्ममुः २६ विनापि भूषा भवति प्रिया प्रियं व्यभूषि विज्ञाभिरदर्शि नाधिका न भूषयेनाधिचकास्ति किंतु सा नयेति
कस्यास्तु विचारचातुरी २७॥ कंस्मान लंकृतां गकांति तोधिककांति रदर्शि चपरं इति विचारचातुरी एकतरनिश्चयरूपे विचारे प्रा
वीण्यं कस्यास्तु न कस्यापि इति किं एषा भूषया पूर्वापि तया अधिकं न चकास्ति किंतु सा भूषेवानया भैम्या कृतत्वाऽधिकं शोभते
भैम्याभिलितिविवेकः कस्यापि नाभूदिति यथा पूर्वापि तयाऽधिकं शोभते स्मेति भावः भूषां विनापि प्रिया मवयिरियं विज्ञाभिर्वि
शेषेण बहूनां प्रयासेन भूषि पूर्वापि तयाऽत्यधिका विमिति तारतम्यज्ञानार्थं पुनः पुनः विलोकिता च परमियं भूषयाना
धिचकास्ति किंतु सा नयेति तो विकविचारचातुरी कस्यास्तु पुनः सख्योजातेत्यर्थः अपि तु न कस्या [illegible] प्रयासेनालंकृतापुनः
पुनः विलोकापि विज्ञाभिरण्यन्यथा मंडनं मंडितमिति तारतम्यं न ज्ञातमेव परं भूषणानां वैयर्थ्यं साधारणत्वं वाऽधिकशोभाकारित्वे राम
ति किमपि न ज्ञातं किंतु भ्रांता एव जाता एवं इत्यर्थः इतिवानस्या निरतिशयाकांतिर्जातेति भावः पूर्वोक्तचातुरीकस्याकस्यचि ५

5

असौ मुहुर्जीत जलाभिषेचनाश्रमात् ऽकूलेन सितां प्रुनोज्ज्वला
दयस्य वर्षाशारदं तदानीं स्नानमितां माधुवैवैध संध्यया २१ ॥ ॥

श्रासाविति मुहुर्जीतजलाभिषेचनं यस्याः असौ भैमीक्रमात्सितां सुनासितं तंतुऽकूलेन दौमां वरेणोज्ज्वला भविता सती
वर्षश्च शारदश्च तासां द्वयस्य संध्यया संधिना तदाभवां तां कालिकीं स्नानमितां तां तुल्यां तां साधु सम्यक् वबंध यौवद्योषाश्च
तजलाभिषेकाः शारस्य पौतां मुनाचंद्रेणोज्ज्वला वृष्याः संबंधिरुभयस्या तो पेतः वस्त्रपरिधाना स्वच्छंप्रादृट् स्तदृशीश्रनंतरं शा
रत्सदृशी जाते सर्थ्यः २१ कचितु रेति श्लोकः स्नादिवंनि निंदृतत्तुल्या जाते सर्थः किंभूता उरो वर्षा सुभेमिन्नेः रति घनैः
तरश्मिर्नवा वा वुदेऽदुदिनी लातं जलजा विलांश्च नंतरं शारदारंभ चंद्रयुति मुंदरी किंभूता केचित् हर्षतां शिरो रुहेो घेणाके शया
शास्त्रेपण घनेन मेघेनो पलद्विताल यास्ऽकूलेनैव सितांशुनाचंद्रेणोज्ज्वला जलाभिषेकस्या मेद्रुदद्रचरणे चेदिकास्या
नेऽकूलं २२ विरेजिरेति तस्याश्चिकुरोत्कराः केशसंघाः विरेजिरे किंभूताः गलतां निर्मलानां वारिविंदूनां मुदकविंदूनां
विरेजिरे तस्याश्चिकुरोत्कराः किरा द्वरा गलन्निर्मलवारिविप्रुषः न मः सुहृच्चामरनिर्जया र्जिताः स्वयंव सतः खलु कीर्ति
मुक्तिकाः २३ महीयसा स्नानजलस्य वाससा प्रभाज्जीने नाथिकमुज्ज्वलीकृता अदभ्रमभ्राजत साश्मघाणना नात्मकी
शरोत्क्षिप्तमिव हेमजा २४ ॥ तरेणं किरंतीति किराः विदेशकाः उदविंदून्मुंचंत इत्यर्थः किंभूताश्चलत्पयसः सुहृद्दिसदृशानि च्यति
यानि चामराणि तेषां निर्जयेन जिताः स्वीकृतसंगृहीताः सिताः शुभ्राः कीर्तिरूपाः मुक्तिकामेन खलु इवार्थः खलु शब्दः चामरा
दुत्पत्तिसंदास्तत्केशपाशस्थितिभावः विप्रुषां कर्मणि भवति २३ महीयसेति सा भैमी अदभ्रमधिकं भ्राजत शोभत किंभूता भैमी
स्नानजलस्य प्रमार्जने नर्मोंछनकारिणा वाससा प्रभूतेयसा वाससा कृते न स्नानजलस्य प्रमार्जनेन कर्णेन पूर्वापेक्षया
धिकं यथा तथा उज्ज्वलीकृता केवलं पयः प्रमाणानाहिलो ते जलागतेः प्रकाशा अपेक्षया ऽति दीप्तिरोत्त्विंद्धो यस्याः सा
हेमजा सौवर्णी देवादीनां प्रतिमेव शिलाघर्षणादीप्तिं तिसु वर्णकारपरिभाषाप्रमार्जनेन प्रथमपदेन श्यादि त्वात् करेत्युः
द्वितीयपदे भावे ल्युट् शाणेन जनेभो वाद्धिकः तस्मात्युट् २४ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

का.नै.
२५टी.
६

वलस्येति कुटिला अतिवक्रा या तस्याः कचच्छटा कुन्तलश्रेणिः बलस्य बलभद्रस्य हलेनाकृष्टा सती प्रौढैर्विकटैर्भंगैस्तरंगैर्भंगुरा उच्चावचा कलिंदस्य पर्वतस्य कन्या यमुनेवाभाति सा कचच्छटा तां यमुनां तदा तस्मिन्समये अपिलैः शिरसि न्यस्तैः करकमलस्य पद्मस्य कुड्मलैः कलिकाभिर्जहास यमुनापराकर्षणकृते न महीयसा भंगेन पराभवेन मुग्धाप्रणाम्य रहिता च स्वभावकुटिलापि नरपि कुसुमै रचिता चेति सा सो पुष्पश्च इत्यर्थः स्याभातिवक्राऽप्यालंकृता च तस्याः कुन्तलश्रेणिः नितरां शोभते स्मेति भावः पूर्वं तत्तुल्या अभूदिदानीं त्वधिका जातेति भावः जहासेवेति वा यमुनाकर्षणं हरिवंशादिज्ञेयं ३१॥ ललाटप्रसाधनं वर्णयति एतेति एतया अलिकेन ललाटे या हाटकस्य सुवर्णस्य पट्टिका रचिता सा केषां बुद्धानां कुन्तलरूपजलदानां तेजोवा विद्युदेव बभूव तत्र तत्र भायास्तस्याः कथं स्थिरत्वमित्यत आह मुखेन्दोः संबंधवशाद्धेतोः सुधाजुषोऽमलस्य सोमस्य तदायुषो विद्युद्बस्थानस्य स्थिरत्वं नियतं निश्चितं अद्रस्देतत्कैर्या मि असतपानार्

वलस्य रूढेव हलेन भाति या कलिंदकन्या घनभंगभंगुरा तदापि तेस्तां करकमलस्य कुड्मलैर्जहास तस्याः कुटिला कचच्छटा ३१
6 एतैतया हाटकपट्टिकालिके बभूव केषां बुदविद्युदेव सा मुखेन्दुसंबंधवशात्सुधाजुषः स्थिरत्वमद्दे नियतं तदायुषः ३२ ललाटिकासीमनि चूर्णकुंतला बभुः स्फुटं भीमनरेन्द्रजन्मना मनःशिलाचित्रकदीपसंभवा अभीष्टतः कज्जलधूमवल्लयः

मृतत्वं तस्याजातमित्यर्थः सुवर्णपट्टिकया ललाटमलंकृतमिति भावः यदायुष इति वा पाठः ऊहेऊहवितर्के ३२ कुन्तलान्वर्णयति ललाटिकेति ललाटे रचिता या रेखाकारा या ललाटिकायाः पत्रपाश्यायाः अलंकारविशेषस्य सीमनि पर्यन्तप्रदेशे भीमनरेन्द्रजन्मनो भैम्याः चूर्णकुंतलाः वक्रकुंडलीभूताः केशाः कज्जलस्य धूमस्य वल्लयः श्रेण्यः स्फुटमिव बभुः किंभूताः वल्लयः मनःशिलायाश्चित्रके तिलके तद्रूपो यो दीपः तस्मात्संभवो यासां ताः नथाभ्रमीसंकुच्य वक्रीभवान्विभ्रति अतः धारयं त्याः नलस्य मनःशिलातिलके नैव कोमोद्दीपना तस्य दीपत्वं दीपधूपसंभवा कज्जलश्रेणिः किल भ्रमित्युक्ताभवति अजने जनिता रेखा पत्रपाश्या ललाटिकेति हलायुधः कर्णललाटात्कनलंकारे इति कन् ३३॥ ॥ ॥ ॥ ॥ । राम ६

न्मलसलएग्यमहामाज्ञस्याकस्य प्रसूणो वास्तुमपाश्रीरूपैलब्धसलगवाएनं निरीक्षितुं शक्ता तेनानेनेत्यर्थ इति वाकस्याः पुनर्जोतान्म्रपि तु
सर्वस्याप्यपीतिभावः २७॥ ॥विधायेति सखी प्राह स्थ रम्याभ्यां लोचनाभ्यां च प्रसं चन्नेपूजनं येनम्भोरुहेनेनएरमणीयमितियावत् एवं विधंत
न्मुखं भैमी मुखं कर्तुं मांगलिकं मनः शिलारव्यगैरधातुविशेषविनिर्मितं चित्रतिलकं एत्य प्राप्य वंधूकेन पयोजाभ्यां च श्रूजनेश्रजाक्षयं हत्वा अनं
तरं हत्वा वियोगे थवं दूसंबंधिनीं गंधफल्या चंपककलिकया कृत्वा बलिस्रजा तत्रजानितान्प्रियं कोर्तिनिनिंदस्य दिको पिवंधुको त्यलैः चंद्ररजां
हत्वा चंपककलिकां चंद्रस्य शिरसि न्यस्यतिनदानां चंद्रलक्ष्मीचकोरोसीति ग्रासभूलोपमेत्यर्थः बंधूकस्य अधरस्य नीलोत्पलयोः चंपककलि
कायाः मनःशिलातिलकस्य चंद्रस्य वदनस्य चोपमानोपमेयभावः चंपको हेमपुष्पकः एतस्य कलिका गंधफली त्यमरः २८ श्लोकत्रयेणके
शमसाधनं वर्णयति महीति कयापि केशसंयमसाधनं चलुस्या मख्यामस्याः भैम्याः मूर्धजपाशः केशपाशः तद्रूपासौ गोप्या इर्ष्या ज्वमंजरीमयमो (

विधाय वंधूकपयोजपूजनं कृतो वियोगे भकलीवलिः प्रियं निनिंद लब्धाय स्लोचनांचनं मनः शिलाचित्रकमेत्य तन्मुखे २८ मही
मघोनां मदनोधता तमीतमः पटसंभृता तनु संततिः अवधि तन्मूर्धजपाशमंजरी कयापि धम्मिल्लमकोमला २९ पुनः पुनः
काचन कुर्वती कचच्छटाधियासप्रजन्य संयमम् सखीस्मिते स्मितेन तत्तिजभ्रमावदेय तन्मूर्धजचामरे चिराय ३० ॥ ३३ ॥

छिन्नकलिकांकुरदंडः अवधि संयतां किं भूतां मंजरी मघोनां मघश्री ज्ञानं मदः तेन कामविकारेण अंधतमा विवेकभ्रष्टता सैव तमीता
मसी रात्रिस्तस्यास्तमोनाम्यस्य पटस्य संबरकत्वात् विवेकस्य पस्यारंभको निर्मोत विषये तेतु संततिः सप्तपरंपरा तानकनपात थ्योऽपयहलसा
धनस्य मदिरा द्रव्या मानुभयस्य करंडकादेः सर्वेऽपि नाद्यमानकर्पूरागरुचंदनादिपरिमलवंडुलैः न्दधनेकोमलेष्व पुष्पोत्तमानि संदरीनितरां
ययामाराजानोरंभौनीलेपटवलादिकं परिधाय विचरंतीति वानलपराय्याख्यविलस्याः केशपाशे स्फारस्तांकाजोद्धकाछि विवेकभ्रष्टता भव
तीतिभावः २९ पुनरिति काचन सखी तस्याः भैम्याः मूर्धजः केशपाशः लसत्कांतं सस्मयघनपलं वहुसत्वमा स्याज्ञामरं विराङ्कुनाकालेन
सर्वपुनिरकाले हेतुमाह किंभूता कचच्छटाधियाभैमी केशपाशं तामालपत्यान्तर प्रजन्यस्य धमस्य मुहुर्मुहुः संयमनं वंधनं कुर्वती तनयात छि
न्नांति दर्शनीनां सखीनां स्मितेरेयोम्यपुत्थवितोकन पूर्वविलसदीयकाथेन कृत्वा तेनैः सके शपाशाश्रमेण धूपजस्य मसंयमनं रूपःनी [illegible]

का॰नै॰
११टी॰
७

तुयत्नरपेक्षश्चमिलनाभिलाषस्तयोः कमलसारनेत्रयोः अदूरवर्त्तिसमीपवर्त्तिपत्रलतांतस्यभावस्तस्मात्तत्रानयनत्वेनिवनजनकमेघोषातिसम्बन्धमा
वनस्फुटमिलितपाठेस्फुटंप्रकटमुन्मेषाणांवाअदूरवर्त्तितांतयोःअदूरवर्त्तितनेत्रयोर्भावइतिवाक्यगनेत्रसमीपेनवनिवन
नाकारद्वत्तंभवति २७॥ ॥ श्लोकद्वयेनावतंसनीलोत्पलेवर्णयति विलोचनाभ्यामिति खलुयतःभीमसुतायाःश्रुतौकर्णौविलो
चनाभ्यांआकर्णपूर्णत्वात्इतिमात्रमपिनरांपीडितपराक्रांते ततस्तस्मात्तत्त्वपराभवकारिणोस्तयोर्नेत्रयोः प्रतिद्वंद्विनीतु
ल्यबलेइमेनीलोत्पलेइतिधियाश्रुत्येवस्वायोरभिवतंसरूपेणोल्लंघुरुहृदयौआधिरोपयांबभूवतुः आरोपितवंतौ द्वयतुरित्यर्थः
लुप्ते त्वं ह्यायांश्चयोष्णाधिकेनपराभवतस्तस्मादात्मानंतद्वितयोर्निजसन्निधापयतिनीलोत्पलेकर्णयोर्नेत्राभ्यामेवकलितंनतु
नीलोत्पलाभ्यामधिकं विचित्रंतन्नीलोत्पलेकरणभूषणेकृतेइतिचभावः २८ तामिति एतयाकर्णयोरुपरिस्थितेवतंसोत्पलयुग्म

विलोचनाभ्यामतिमात्रपीडितेवतंसनीलोत्पलेहृदयौखलु तयोः प्रतिद्वंद्विधियाधिरोपयांबभूवतुर्भीमसुताश्रुतीव
तः २८ एतंवतंसोत्पलयुग्ममेतयाव्यराजदस्यांपतिनेत्रएणमिव मनोभुवोभ्रूगमितसापश्यतःस्थितेललितास्रसिकस्य
कस्यचित् २९ विदर्भपुत्र्याश्रवणावतंसिकामणिमहीश्वाणपलाशकुसुमलेउदीलनेत्रोत्पलबाणसंभृतिनिलपरंलसमवैत्

भैमीतन्नकैर्णैवापश्यतः कस्यचिद्रसिकस्यविलासिनोदृशाविव्यराजत किंभूतस्यमनोभुवाकामेनत्स्वविवेकित्वमेवायांडयत्नेनेत्रत्वंगमि
तस्यमापितस्य किंभूतेदृशोअस्यांभैम्यांनिपतितेनिषक्तेतदारसिकत्वाद्देवापरावृत्यलग्नेत्वासंवद्धास्थितेतरेउस्तुत्तेसाकर्षिला
सौभैम्याःकर्णौमपिथमवह्निवान्तस्तस्यनेत्रेकर्णयोरवलम्बेस्थितेनोत्पलद्वयमित्यर्थः नेत्रगमनात्देवासांभ्रूअन्यदपिपतितंव
स्तुकुत्रापिलग्नित्वात्तिष्ठति २९ तन्नावतंसंवर्णयति विदर्भेति स्मरःनलंपरंकेवलंश्रेष्ठंवानसमवैत्तत्स्यागकृतंमतोह्नितवानित्यर्थः
किंभूतःविदर्भपुत्र्याश्रवणयोरुपरिअवतंसिकायाम्मणयःभूषणभूतामणिक्यादिरत्नखचितसुवर्णकविदाः तत्संबंधीनिमाणिक्या
दिरत्नानितासांमहस्तेजस्तदेवकिंशुककार्मुकंपलाशकुसुमधनुःतस्योदरेविषयेउद्दीतासमुत्पन्नानेत्रयोरवतंसोत्पलयोश्चतु
र्णांवाणानांसंभृतिःसामग्रीयस्यएवंविधःचापेसमारोपितवाणइत्यर्थः

रामः
७

श्लोकचतुष्टयेन कज्जलालंकारं वर्णयति अपांगमिति अंजनेन जनिता या सा तदीयमपांगमालिंग्य स्फुटा उच्चकैर्नितरामदीपि शुशुभे द्वितीय
पालारूपस्वयाः श्रियाः कर्णाविलोचने मैत्रीं नेत्रं वर्धयितुं प्रशावापेत्तया विशाले कर्तुं ईरवादीपनं सत्रामिव अयाति प्राप्नोति सुदृशो नेत्र
प्रांतनिर्गतया कपोलकर्णीपोत स्पर्शिन्यांजनरेखया अभ्रयति शितिल्पित स्थाकिमपि लेखितुं वर्धयितुं चालित्वमानस्य वर्धमानस्य चाकारत्वक्रिमप
रिहाराय मषीरचटिकाद्युपदिश्यस्त्राभियातेन रेखापोलनं कुर्वन्निव यथा ऽतिनेत्रयो दृष्टिर्नीत्तिनया पि शैशवापेत्तया ताल्पएपनकटाक्षविक्षेपादि
विलास वयसा दैर्घ्यमतीतेर्दैर्घ्यकरणार्थं सत्तपातोक्त्यंजनेन कज्जलीचिंतेति भावः २४ अनंगेति अनंगलीलाभिः कटाक्षविक्षेपरूपैः कामविला
सैः कृत्वा पुनः पुनरपांगधाविनो नेत्रप्रांत स्यदिनकनीनिका नीलमणेः नेत्रतारकारूपस्येन्द्रनीलरत्नस्य तमिस्त्रवेशप्रभवेनाविप्रभासमान्वय
जेनाति सत्त्वेन रश्मिनासकज्जलरेखा रूपासास्वप्रकृतिर्निजागमनसरणिः किमरंजि अंजनेनं सदान्तमार्गगमनेन स्वसंबंधात्तारकानील

अपांगमालिंग्य तदीयमुच्चकैरदीपि रेखाञ्जनिताञ्जनेन या अयाति सख्यं तदिव श्रितो वयाः श्रियावर्धयितुं विलोचने २४ अ
नंगलीलाभिरपांगधाविनः कनीनिकानीलमणेः पुनः पुनः तामिस्त्रवेशप्रभवेन रश्मिना स्वप्रकृतिः सा किमरंजि नांजनैः २५ अ
सेविषातां सुषुमां विदर्भजादृशावपांगांजनरेखयान्वयं भुजङ्गया ज्या किणप्रकृतिस्फुटयोः स्मरेलवाणीकृतयोः प्रयोजयोः २६
नरस्तिनत्वालतुलाग सायकं नेत्रवायक सस्यमृगस्य चक्षुषो विधिर्वधुभर्तुमिये पतत्त्वयोरसर्वनिंदाततलास्य शंसति २७ ॥ ॥

माणिक्यिरणैरेव नेत्रप्रांतनीलीकृतो न तु कज्जलैरितिअंजन ध्याकामो क्षिप्ति निरुपित तायकटाक्षो तुल्यांजनशोभालंकारतांजगामेतिभा
वः २५ असेविषातामिति विदर्भजादृशौ अंजनरेखयान्वयं संबंधमनुप्राप्य स्मरेलवाणीकृतयोर्वाणत्वं प्रापितयोः प्रयोजयोः नीलोत्पलयोः सुषु
मां परमशोभां असेविषातां अलभेतां किंभूतयोः समापतता ज्याकर्षणभुजस्य धिकरणे ज्याकिणप्रकृतिः ज्याघातजश्चैव तर्पन्नपकिणमार्गः
नीस्फुटपात इति स्फुटेत्तयोः नलमुद्रिताकर्णाकर्षणात्कर्णान्तविश्रांतयोर्नेत्रे नीलोत्पलबाणयोर्भुजंकिणशोभावर्णयुक्ताञ्जनरेखे किण
तुल्येने त्रे च स्मरनीलोत्पलबाणतुल्ये इतिभावः २६ नरस्तीति विधिर्ब्रह्मानन्देना लक्षणेन नाधिकयोर्भीनेत्रयोः नत्वालेन तस्मिन्नाशीय सोचि
तोजनप्रसाधनसमये तुलामाम्यकरणं नदृपेण गासाऽयसायेन हेतुनानेतं निलाघनसस्य समसारहरिणस्य चक्षुषो उत्कर्षं उन्मलयि

का॰ नै॰
१५ मे॰
८

निलुम्पोत्प्रेक्षा सधर्मा धर्मादनिच् समासस्य छंदसीत्यत्र योगविभागात् समानस्य सदेशः सुधर्मिणाः सधर्मा लसम्मनइतिनुडीर् ४३॥
कंठमप्रसाधयन्नाह स्वरेणेति तदीयाकंठएवकंदलीअस्तिसौकुमार्यादिगुणत्वादङ्कोऽत्र प्रथमांकुरङ्कोति मधुरेण स्वरेणकृत्वा पुराप्र
यंसविशेषणंविशेषणंरहितंयथा तथा सामान्येन वीणेयमित्येव वक्तृभिर्धृतं अस्फुरत् अभासत न तु कच्छपीवीणादिवद्वीणा
भेदैर्विशिष्टत्वेनेयमिदंसंज्ञेत्यर्थः अप्यालंकारसमये सप्तमुक्तिकासरात् सप्तप्रोतमौक्तिकहारेणेव तज्ज्ञैर्नीमध्यमाभिधा
नोत्पद्यमानध्वनिव्यंजितपंचमादिरागाः पद्मसूत्रादिरचिताः सप्ततंत्रीः स्वाप्य विपंची सा तु तंत्रीभिः सप्तभिः परिवादिनीति अमरस्व
नात्स्फुटप्रकप्रकटंपरिवादिनीति विशिष्टसंज्ञासती अराजत् अशोभत स्युस्तमुक्तेद्धायांवावीणाप्योपि मधुरतरस्वराकंठकंद
लीसप्तसरमुक्ताहारालंकृताचेतिभावः ४४ भुजप्रसाधयन्नाह उपेति मंगलप्रयोजनमस्य मंगलार्थं रचितेन कंकणेन संगतौ स्व

स्वरेण वीणेत्यविशेषतः उदास्फुरत्तदीयाकंठकंदली अवाप्य तंत्रीरयसप्तमुक्तिकासरान् राजत्परिवादिनी
स्फुट ४४ उपास्यमाना विवशिञ्जितं तु तलाममुद्रत्वमपोढमप्यणालनालया विरेजतुर्मांगलिकेन संगतौ भुजौ मृद
त्यावलयेनकंकणेन ४५ परद्वये स्यानवयावरं जनाज्जनैस्तदानीमुदनीयतार्थिता । चिरायपक्षो परिरम्भजायतीनि
पीवविप्लिष्यनवारविद्युतिः ४६॥ वलयेनकंकणेन संगतौ भुजौ सुदत्या भैम्याभुजौ विरेजतुः उभेदते अपोढावालामृणा
लनालात्तया विसदंडेनततः भुजाभ्यां सकाशान्मडुत्वं शिञ्जितं उपास्यमाना विवसेव्यमाना विवमृणालादपि कोमलतरौ भुजावि
त्यर्थः अगौडदेशे विवाहकालेशंखवलयधारणमाचारः वालेनचाभ्यासः मुकरउत्यपोदपदनालानालमपास्त्रियामित्यपिष्ठ ।
चित्याचात्महाकविप्रयोगात्मालात्राकेपि आवर्तः ततः आवाप्यालोपयोगस्त्वपादानत्वं मांगलिकेन प्रयोजनमस्मि तिठक् ४५ श्लो
कद्वयेनपदप्रसाधयन्नाह पदेति तदानींतस्मिन्प्रसाधनसमये अस्याः पादद्वये अर्पिताररचिता नवाअर्धायावकं जना अलक्त
कंजनैर्वोदयसमयेलोतातिरस्कारविद्युतिरिवउदनीयतानुक्तवत्किमुताविद्युतिः निशिरात्रौ सूर्यस्याभ्रसमयवशात्स्व
भाभ्यांसहविश्लिष्य दिने पुनः पक्षो चिरायपरिरम्भजायतीति हंतीरविद्युतिर्यथापक्षेषु स्त्रियमधिकां करोतितत्थायावक

राम
८

श्लोकद्वयेन कुंडलद्वयसाधनमाह अनाचरदिति साहृष्यात्स्फुरितयाद्विचंद्रकुच्या यौ चंद्रावितिभातिस्थाने नेत्री द्वौ च द्वौ तनौ त्वर्माने न सदेते
इति भैम्यास्तद्दानमसवावुरस्तादस्यमकौ स्यंदो कारि लोकचित्ते प्रतिपादितौ मणिकुंडले रत्नखचिते सुवर्णे ताटंकद्वय विभ्रद्वौ च द्वौ जिनातद
ननेकर्त्स्कर्णतालयुगेन कृत्वाव वं यत्किं ननु द्विचंद्रकुके रेवस्वरूपे ण सत्यत्वात्तन्नी त्वाच्चुत उक्ते चैकपंतस्य प्रवृत्तिरित्याशंक्याह किं भतां तथा
म्णा विचारणं अन्याकथितं सत्यमसत्यं वेति विमर्शेन मनाचरत्कुर्वाणं यो भासं पन्नदेन मत्तत्वादित्यर्थः किं किमिति वंधा पित्तनृवित
मेनत्कुतेयतः सत्यासत्यविचारणादितिभावः इति वा अन्यो पिङ्मदः सत्यासत्यविचारमकुर्वन्नकस्यचिदन्यकस्यवचनपराध मपि वचिया
प्यादि नाव भाति चंद्राकारे मणिताटं केत्तयाध्यते तिभावः ४१ अचादीति कयाचिद्दयस्य यास्त्वा कुंडले परिधाप्यकर्णयोर्निहिते भैमी अ
वादि इत्युक्त्वा इति किं हे भैमि तव ननेदेशाभ्यां कुंडलाभ्यां अभितः उभयोः पार्श्वयोरयं समन्वयः समीचीन स्तवेयः प्रियस्य नलस्य कामोह्यभि

अनाचरत्तथ्यामृषा विचारणं तदाननं कर्णलताद्युगेन किं वर्णयज्जित्वामणिकुंडले विधुद्विचंद्रकुच्याकल्पिता वसुयको ४१ अवा
दि भैमी परिधाप्य कुंडले वयस्यया भ्यामभितः समन्वयः त्वदाननेनेशः प्रियकाममज्जन्निकाय्ययं दोःश्रवणेरं ध्रवंधरमिवेशि
तं पावकरागदीप्तयेलगन्नसौ या परसौम्निसिन्धुकं राजतनैव निवस्तु मुत्सुकं मम निर्निर्द्धयमुखमासमर्थमित्ते ४२॥ लाभः तस्य ज

नत्रुमस्तो विषये दोःश्यते एवेतिरतितस्य गुरुमुन्मयोमेपूराशि स्थवे दस्य उधेसात्वास्य मत्तायो मस्यासंवधिनी धुरं भारं धूवंनि श्चितं आश्रय
तीति ध्रुवमुत्प्रेक्षायां वा उत्सुकं कर्णो महायोगे जातः अनादिये यात्रु हृदं प्राक्तो निसंधा कुंडलालेखलमुर्ध्वचंद्रदर्शनमात्रेण नलस्य रमणा भिला
षो तृष्णं प्राप्य तीतिभावः गुरुभार्गवयोर्योगजन्य दुःख भवसता भवेत्र तत्सद्गुरुथ राशे गतुनिर्ज्योतिः शास्त्रादनुसंधेयं ४२ अथपरमसाधनमाह
निवेशितमिति तदीयो ऽधरोष्ठः तस्य सौम्नि ऊर्ध्वदेशया देकस्यां लक्ष्मस्य उभेलो दिति मातस्य दीक्षे यम का ग्रनामनि वेशितं न्यस्तं पश्चात्तेन
लग्नसंलग्नः सिक्थकमधरधृतं संसजनकानि मरनि ही नरसानमयापरितसज्जमा उथयी निरायास्तु धारा भर नसस्य मणिनु त्यायां नन्वेवापरसौम्नि
निवस्तुं नेतं स्यात् उत्सुकमुत्कंठितमिवर राजसु भयामिक्या कस्य करा निर्द्धयासंबंधा नतह्रामाता परित्यकं अन्यात्कमिवतन्नेवामिस्पर्शः मसा
धिकाः अलक्तकस्यस्थित्यार्थं अपरेमि वज्र कं निवेशयंतिव्यापरस्य मधुनोधिकत्वं मत्वितं अन्यदपि हेमपात्रं परित्यज्योत्तममाश्रय

का॰नै॰ १५टी॰ ८

लोनापि कामतिशयितां यां स्वयं पुपोष तया अनेकात्वो भयारामणीयकेनैवां दर्पयितुरं उरस्तस्य प्रविरिस्थिरतरे सति अवधिः
कुत्रोस्य तावदूरे घोरत्तिः परंपराववाधे बाधिना इत्यन्वयः रामणीयकं नास्तीति यदि बुद्धिर्भवेत्तदा वधिर्भवेत् पूर्वं पूर्वरामणी
केयत्ताबाधेन रामणीयकांतरस्तु पुनः पुनः स्फुरतीति सति अवधिर्वाधित इत्यर्थः तस्याभावतो शोभा निरवधिरभूदिति
भावः धोरणिरितिदेश्यशब्दः ४९॥ ॥ मणीति मणिसनाभौ मौक्तिकादिरत्नतुल्यः तिलकच्छे मुकरस्य मंडले दर्पणतल
गतमृगनेत्रासंयमुद्वस्य दर्पणतलेकौतुकप्रतिबिंबप्रयच्छती लावण्यवती दर्शिनी सा भैमी स्वमुखत्विषाः दर्पणरूपस्य प्रतिबिंब
रूपस्य वा चंद्रस्य अहरह निकृत्ववर्तितिविधाय कृत्वा एतयोर्मुखचंद्रयोर्विशेषं तारतम्यं निरूपयन्ती वविचारयन्तीव वभौ
सन्निधौ हि विशेषस्फुरतीति विवादपदया प्रतिबिंबस्य न्यूनत्वात्तस्यैव चंद्रत्वमिति विशेषो निरूपित इति भावः भैमाणि

मणीसनाभौ मुकुरस्य मंडले वभौ निजास्यप्रतिबिंबदर्शिनी विधोरहरहः स्वमुखत्वं विधाय सा निरूपयंती ववि शेषमेत
योः ५० जितस्तदास्येन कलानिधिर्द्धये क्षिचंद्रनिधीसात्त्विकमायिकापतां तथापि जिग्ये युगपत्सलीयुगप्रदर्शितादर्श
वकुंभविभुना ५१॥

नेतरमादर्शविलोकनमितिजातिः प्रतिबिंबदर्शिनी आभीचाणोसोनिः ५० जित इति तया आस्येन जितः
कलानिधिश्चंद्रनेत्रविपदीकरणाद्विनिर्गितात्स्तदस्थितादर्शनिमित्तावाधीचंद्राविति धीर्यस्य गरुषस्य स एव सासौ सादादि
शायस्याः सामायस्येवमनः कायोयस्य चंद्रस्येत सभावस्तत्तातां दधेवमाएकत्वाद दैभैमीमुखेन जित इति मायामयानेकका
यत्वं चंद्रेण धृत इत्यर्थः अनेन चंद्रस्त्रीसमकारकारस्यैन सात्त्विको वोचंद्रावितिबुद्धिरेवप्रमाणे कलानिधिपदेनानेकशिल्पज्ञत्वान्मायि
ककाय बहु हनेर्माणकलामपिवेत्तीति सूचितं ताभ्यामेकजयस्य मुकुरत्वात्कस्थितादर्शच्छलेनानेककायत्वं ययौ ययग्गीकृतं त
थापि युगपत्समकाले सखीयुगेन प्रकर्षेणदर्शिताभ्यां मादर्शाभ्यां कृत्वा तयोर्वा वहुनात्रानेकेनापि वद्धभाविभुनाघटकुंभव
नशीलेन सत्ता तन्मुखेन चंद्रो जिग्ये जित एवहस्तस्थदर्पणसखितसखीदर्पणत्रयप्रतिफलितमुखप्रतिबिंबैः सहविबुभुतस्य
मुखस्यानेकत्वान्मुखतुल्यदर्पणद्वयेन सहविवभूतस्य मुखस्य स्वदेशेरादर्शैः स्वप्रतिबिंबैश्च सहवाऽनेकत्वात्संचेर्षे दयो विजन्

राम ८

कोपेति । पूर्वं विरहावस्थायां वकुलरसं तापकारित्वात्सुतनो भैम्याः कृतापराधो येन सकुसुमेषु कामस्य नृपाक्रः अनंतरं तु अधुना कोतेन कृतेन ।
सर्वंसह भैम्या समागमं विचिंत्य स्फुटं निश्चितं चरणे सिषेवे अपराधमार्जनायेत्यर्थः कामस्याग्नित्वे हेतुमाह मतः स्मरस्याग्निः रक्ति
कः रागो लोहितमेव चिह्नं यस्य रक्तिमा वह्निरूपमिति ज्ञायते अथवा अनुराग एव चिह्नं यस्य अनुरागएव हि काममनुमापयति त
स्मात्कामाग्निरेवायं तत्स्वरूप पावकः अलक्तकः स यो कोने लिवा अन्योपि प्रोषितभर्तृकाया कृस्याश्चित्कृतापराधः संस्त्रियाग ।
मनं विचिंत्य अपराधमार्जनाय तस्याः दयोः पतति सालक्तकतत्पदस्पर्शनादेव नलस्य कामोद्रेको भवितेति भावः ॥ ४७ ॥ सहजशोभा
माहात्म्यं वर्णयति स्वयमिति स्वयं भूषणं विनैव परस्परानपेक्षं च तस्या भैम्या अंगेषु मुखाद्यवयवेषु प्रत्येकं सौंदर्यं वर्णात्त
रुणिमारोदत्वपाञ्चचारुलाग तेषु शोभितेषु सत्सु परस्परेण वा अन्योन्यं वा दिशोपपाश्रितमत्यंके सौंदर्यं सत्य पिञ्जन्योन्यसाह

कृतापराधः सुतनोः सविचिंत्य कालेन समं समागमं स्फुटं सिषेवे कुसुमेषुपावकः स्मरागचिह्नः स्वरसेन पापकः ॥ ४७ ॥
स्वयं तदंगेषु गतेषु चारुतां परस्परेणैव विभूषितेषु वा किमर्हिरे लंकरणानि तानि तत्र चैव तेषां करणं भवत्विह ॥ ४८ ॥
क्रमादधिकसुंदरसुंदरसुंदरं प्रियं यया भूषणत्वं वनेरिवं उरःप्रस्तस्थापि रामणीयकेलया नवा यौवनश्रियोः ॥ ४९ ॥

वर्यवशान्न किंचित्कृतमनुगुणोभूज्जैः भूजानुगुणैकरात्वेत्यकसांगस्यापरेणालंकारेणैव सर्वांगीयोगयोग्यसामग्रीसंघट्टना
त्सुंदरत्वे सत्सु तान्यमनः शिरोमणिलकादीनि अलंकरणानि किमर्हिरे अपितु सकारणमयोजननार्हे चिरं च । यथा ।
स्मात्तेषामलंकरणानां तत्र वैलक्षणारंकरणनिर्माणं यत्ववन्नवक्त्रः तथैवा न्येन कि चिह्नः किमप्यधिकं न चक्रुरित्यर्थः अत्र
श्रितत्वाद्व निराकार्यत्वेन स्थितमेवेति भावः सर्वेषां करणं संपूर्णाभिरूपत्वएव करणं मलंकरणं च येन नाम सान्वयं जात
मिति भावः अलंकारकरणं येषां मिति न दूषणं हितानि यानि पदनि अजाततामित्यर्थः एवमलं यानि यस्य भूषणात्वं च पश्चाद्रूप योज
कत्वान्निषिद्धार्थमिति चार्थः किमर्हिरे इति पाठे किमर्पयेयुः नानेन जाने इति मूल ३ लिखा ॥ ४८ ॥ भूषणाकोत्सुत्वार्थवर्ण
यति क्रमेति इयं भूषणत्वं नेभूषणानां पेयः कृत्वा उत्तरोत्तरं यथा तथाः क्रमेणापूर्वभूषणापेक्षया उत्तरोत्तरभूष ।

का॰नै॰ श्वैरुक्तशुभकर्मभिः भागीरथ्या सर्वत्रश्रेष्ठैव परं प्रयागात्सोमात्तस्यातिशयः यस्मादनुरागस्तत्र श्लेष्यं शीलादिनानुरागस्य विरतिशायत्वं तथा
१९टी॰ नीतिमार्गानुसारेणैव श्रेष्ठमेव परं तत्त्वले भोग्येत्युक्तेऽहीतश्रेष्ठत्वेऽप्यर्थः मुंडैनैस्य निरतिशयाशोभादिति भावः उज्ज्वलैरिति उपमानोप
१० मेयैः संबंधनीयं अशुभकर्मणो विभागप्रस्याप्रियाप्यकत्वान्नेति वृत्त्यर्थभाव्यविशेषणमः मेवावा उपमाभनमेण क्रमेणतया विज्ञोगुण एव तत्वं भाग्यव
त्वेच स्वचितं विशेष्यं तेविशेषाः पञ्चाधस्च ५४ नलादिति नलात्सकाशात्स्वस्यात्मनो वैशास्त्यं वैधव्यमनाप्नुं असमानुमानतो भैमीचरण
प्रणामप्रवीणं भीमस्य स्वयंवरनवेमहोत्सवे आकारिताः समस्ता आगताः नृपप्रियाः अन्यराजन्नाह्यः प्रियाउवेष स्वपाणौ स्वर्णो
वनाप मंगलत्वप स्मिदूरमिव स्वशिरः प्रुतस्याः भैम्याः अस्प्राप्नोश्चरणायो लक्तपद्मलक्षमध्ये न अपारयन् प्रमुखद्वपूर्वि दृष्टयु
अन्याः स्त्रियः ताएव वो प्रश्नाशिरस्तुसिंदूरं धारयंतितत्प्यापणामप्रसन्नयाभैम्याएतदैयाः प्राणेश्वारदत्तोयाइतिभावः
20 विशेषतोऽपैरिवजन्मनदिप्तीत्गुणेरिवाजोनिकराजमित्ताजगामभाग्यैरिवनीतिरुज्ज्वलैर्विभूषणैस्तत्सुभगामहा
धीतो ५४ नलात्स्ववैधव्यमनाप्नुमानतो नृपप्रियाभीममहोत्सवागताः तदंघ्रिलाक्षामदधुर्यतेमंगलं शिरःसु सिं
दूरमिवप्रियायुष ५५ ॥ अमोघभावेन समानिताङ्गताः प्रसन्नगौर्गौणवशिष्टजाः ततः प्रणम्यादिजगाम साकियागु
रुर्गुरुत्वपतिव्रताशिषः ५६ ॥ नोनुत्तः स्वपाणेणानुरंजिष्यतीति बुध्या स्वभर्त्तुः चिरंजीवनाय भैमीचरणयोः प्रणामं कुलवृद्ध
इतिभावः प्रणामादेव मार्द्दीला ला लग्ना विमुक्ता विधवे समभयमरः ब्राह्मणादित्वा वेद्यस्य मध्ये धारणेन लडिङ्दिदाः कुंकुमं चे
वसिंदूरं कज्जलं तथा कर्पासकं चतांबूलं मंगलत्या भरणं शुभं केशसंस्कार कवरी कर कर्णविभूषणं भर्तुरायुष्याभिच्छति हृदयेन पति
व्रताइति स्कंदवचनात् ५५ अमोघेति ततो भैम्या नन्तरं प्रणम्याह्न तद्गुर्वी शिरचरणप्रणामासती ह्रियागुरुरध्विकलभ्यत्यर्थः साभैमी
गुर्वीः स्वजाननयोः पित्रोस्तथा ब्राह्मणानां वाङ्मनःकायकर्मभिः पतिमव्यभिचरंतीनां पतिव्रतानां वृद्धशोभानस्सुवासिनीनां च अ
विधवासुभगा सपुत्रा भवेति आशिषः आधिजगाम लभत किंभूताः आशिषः अमोघभावेन सफलत्वेन प्रसन्नानां गीर्वाणानां दे एम
वानां प्रवीक्षावरास्तत्संबंधिनोः स्वरजा जीवनमालाव्रतासा समनोभिमतं वंशत्वं गताः प्राप्ताः सत्यत्वेन तत्तुल्याः ५६ ॥ ६६ ॥ १०

किमिति आलि पुष्पमेनापि नैर्दर्शितदर्पणश्रयेव कुसुमप्रतिबिंबेषु मध्ये एवमेकसंख्यायोग्यमणश्च मुख्यं न्द्रास्यं भैमीमुखं अन्यत्र हि मेषु
केशिरारलुंषु अथच काम्येषु केदारादि हिमेषु निर्वाप्य निर्वाणं विनाश मथच मोक्षं कृत्वा प्राप्येति यावत् निदाघसमाधिभिः शान्तिसंवेधि
भिः सेको यस्य च परमात्मदर्शनोपायैः कृत्वा तदीयं भैमीमुखसंबंधी सालोक्यं साहृश्यं गमयच्च सालोक्यं लक्षणो मुक्तिं इति आत्मंव क
नेकमेषु जं दिलो केर्थलोक्यात् किमुत्सेसायां भैमीमुखमतिविंवान्तहीनत्वात् पद्मैः केदारादि हिमचर्यादिभिस्तपस्तद्वान् मुखप्र
ति विंवस्य समीपे स्थितानि किमित्यर्थः पद्मयामुखमपायकमिति भावः अंबुजमिति भावः जात्येकवचनं निर्वापणं निर्वापस्तं करोति एयना
ह्मपि निर्वाप्येति हिमेषु आमान्नं विनाशस्यार्थः सालोक्यं समानलोकेति भावविभागात्ः ५२ पलाशेति अस्यां भैमीपलाशात्मां किंशुकानां दा
ममालेयमिति भ्रान्त्या मिलन्तः आगच्छन्तः शिलीमुखाः भ्रमराः पत्रैर्वेभ्लेरपच किंशुकानां धनुराकारत्वात् मिलद्वातोर्विभ्रमसणीनां

किमालि पुष्पापि न दर्पणश्रयेन्मदास्यमेकं बहुधा न्यादेवुजम् हिमेषु निर्वाप्य निदाघसमाधिभिस्तदीयसालोक्यमितं बालोकयत २४
५२ पलाशदामेति मलग्रे लीमुखैर्दृता किंशुकामालिर शिलीमुखैः आलक्षितं सोऽर्थं धनुषामसौ तदा रतौ प्रासवीसंततयामि र नि
क्षिता ५३ विशेषणैर्वैदिवरजवृन्दे आरोगोतरिव ज्ञानिवराग्यम् मिताजगाममभाग्येविवनौ निरूच्चैर्विभवतेस्तनुभमाम ८

विशिष्टालंकारस्मे वेधि माणिक्यादिरत्नानां रश्मिरूपैः कार्मुकैरिंद्रधनुर्दिवृत्ताव शिनाशनेनदाश्रयणानंतरं कालेरतौ प्रासस्य कामस्य सर्व
स्वतया परमधनन्वेन हेतुना धनुषां लक्ष्ये लक्ष्यसंवंधे धनुर्भिः अभिसामस्येन रक्षिते लक्षलोकैरलेक्षितानन्दिता ऋतः प्रविशंतीति वधु
नुषां धनुर्धराणां नित्यर्थः कांतिसामान्ये नतया मूलस्वर्णस्वभैमीं कामोरक्षतीत्यर्थः ५३ निरूपेतिस्याभैम्याः सुषमास्वाभाविकीप
रमा शोभा विशिष्टैर्भूषणैः कृत्वा महार्घतामतिशयं जगामकावेलिवज्रकनदिनीरवतःएवअशेषविशेषणीयैः श्रयगादिभिर
वतप्याअजनिकारागम्भमिताज्ञ नन्नेजेनः नजनोऽजनः अजनेन निर्वृत्ताःसर्वभावेनसंभूता आजनिकाः अथ्यात्मादित्वाहृञ्जनेजे
नानः आजनि आजनिर्भवः सहजः आनुशातिकादित्वात् उभयपदवृद्धिः आजनिकः सहजो रागस्तस्य भूमिः स्थानं कुमारीत्वस्यभा
वस्तनाम सहजारागस्य स्थानतागुणैः शीलमात्र रागादिभिर्निवतया नौ निरूच्या लेनैतिः सा चिन्तयन्प्रतिवंधनाशनाक्तकाशैः भाग्ये

का॰नै॰ अथ शोभेनम्रमरमालारूपेण प्रसुणेन संयोगस्तुर्या सहितानां मनोभुवः कामस्य पतन्ति तांश्च चण्डभ्रम्परेषेवीरैः नलस्य च कामेनेत्यर्थः अतिविषा
१५ टी॰ त्वमीलतरकुलिकालंकृतनलके पपाशाद्यो न मात्रेण मेभीकामवशा भवितेति भावः क्वचेतज्जात्यकेव वचनं ५९ मकुटप्रसाधनमाह
११ अनर्घ्येति अनर्घ्यरत्नौघमयेन अमूल्यद्विव्यमाणिक्यादिरत्नपटितेन मुकुटेन मूर्धनि मण्डितो राजा स नलः हि यस्मात् वनीपका
नां याचकानां अतिथिनद्यामात्वास्य भूरुहः कल्पवृक्षस्ततो हेलो मंजुमंजरीः कल्पवृक्षत्वोचितां रम्यां रत्नांकुररूपां परां विमुञ्च
न्नुद्गिरन्निव रराज हेतौ द्वि वालपल्लवपुष्पफलगुच्छो मंजरी मुद्गिरन्ति कल्पवृक्षस्य मंजरी रत्नफलत्वाद्रत्नमयी मंजरी स्थाने मु
कुटरत्नकिरणा वा मंजर्यो काराः मुकुटमणिकिरणा ऊर्ध्वं निर्गच्छन्तीत्यर्थः हेतावदित्वा यन्न मंजरीरिति च पाठः ६० भालप्रसाधन
माह नलस्येति रत्नखचितायां वीरसंबंधिन्यां वीरपट्टरूपायां या वीरपट्टिका तन्नाम्नाख्यातायाः सुवर्णपट्टिकायाः प्रवणस्य

अनर्घ्यरत्नौघमयेन मण्डितो रराज राजा मुकुटेन मूर्धनि वनीपकानां स हि कल्पभूरुहस्ततो विमुञ्चन्निव मंजुमंजरीः ६०
21 नलस्य भाले मणिवीरपट्टिकानिभेन लग्नः परिधिर्विधोर्बभौ तदाशशांकाधिकरूपतां गते तदानने मातुमशक्तिमुद्व
हन् ६१ बभावभैम्याः खलु मानसौकसं जिघांसतो येऽभर मनोभुवः उपज्ञतद्धृत्तुलचित्रचापिनी धनुः समीपे गुलिकेव संभृ

तप्रवासाज्ञागमान आपिनाः निभेन व्याजेन नलस्य भाले ललाटे लग्नः सन् विधोश्चंद्रस्य परिधिः परिवेषो बभौ शुशुभे चंद्रेऽपि च परिवे
षः सूर्यमंडलः किमिति न दृश्यत इत्यत आह किं कुर्वन्निव तदा प्रियसंगमकाले भूषाकाले च दर्पणवशात् दूषणवशाच्च शशां
काधिकरूपतां चन्द्रापेक्षया अधिकसौन्दर्यमुपचाराधिकपरिकपरिमाणत्वं गते प्राप्ते तदानने मातुं तुल्यप्रमाणतो व्याप्तुमशक्तिं व
हन्निव अल्पपरिमाणस्य परिवेषकरणं तदधिकपरिमाणस्यैकदेश एव तिष्ठति न तु सर्वं मण्डयितुं शक्नोतीति तस्मात् मुखैकदेशे भालए
व स्थितिः स्थित इति प्रकाशमिति भावः मणिकिरणानां मंडलाकारत्वेन पट्टिकायाः परिवेषालंकारत्वं युक्तं अशक्तिमुद्वहन्निति च पा राम
ठः ६१ तिलकन्नयनाभिलक्षयन्नाह बभाविति मनोभुवो धनुः समीपे भैम्यासज्जीकृता उपज्ञवोः समीपतस्य नलस्य तुल्यं चित्रं ति ११
लकं सद्रूपं गीतिलिके वम्रणम योगोलकेरेववश्र किंभूतस्य भैम्या मानसौकसं मनसि वर्तमानं धैर्यं भरं धैर्यं वा हृत्पमपयवये

तथैवेति तथैव भैम्याविविक्तोदरे यथा मंगलस्नानादिकं तं तेनैव प्रकारेण चक्रमेण च तत्कालं तस्मिन्नेव काले यथा मंगलस्नानानंतरं प्रसाधनासज्जनं
भूषणकरणं तत्संबंधि शिल्पविज्ञाने कौशले तत्पारगैः विज्ञैः [illegible] गातिभिः अनुजीविभिः सेवकैर्निजस्य विभोः स्वस्वामिनो नलस्यापि
पाणिग्रहणक्षणे चिताविवादकालाविभोरियविलंबः सचितः प्रमयती श्वशुरादिस्तस्मात्पृथु ५७ श्लोकद्वयेनकेशप्रसाधनमाह न
पस्येति तत्र केशप्रसाधने धिकृता नापितादयः पुनः पुनर्विचार्य पक्षेभुमसंशोषणं कंकतिकादिना प्रसाधनं कृत्वाऽप्यच पक्षजन्मसौ
पिविद्यमानत्वात्पुनः पुनस्तद्वृत्तिवशादेते केशाः एवं न च मन्यते इति चिरात्रिश्चित्य कादिना प्रसाधनं कुत्रस्याप्यमीति योग्याद्योग्यभावं वि
चार्य वानुपस्यत सम्यक्त्वात्पथमिल्लादिरचनाविशेषपक्षे [illegible] प्रापयामासुः तानुकान्ये वैः कृत्वैः प्रारब्धिकृतः पश्चात्तान्सज्जं
तिगरुत्पक्षस्य कलापि संसदः मयूरस्य पस्य संबंधी कलापली लोपनिधि कलापली लायाः उपनिधिः साम्यमपि नापि सन्निधाविति तः त
तथैव तत्कालमथानुजीविभिः प्रसाधनासज्जनशिल्पपारगैः निजस्य पाणिग्रहणे क्षणोचिता कृता नलस्यापि विभोर्विभूषणाकृ
५७ नपस्यतत्राधिकृताः पुनःपुनर्विचार्य तान्वयमवापयन्कचान् कलापलीलोपनिधिं प्रकृत्यजः सयेन्द्रपालापि कलापि
संसदः ५८ पत्रविंशगामधिमप्यालिनाथनुगुणेन संयोगजं पाममनोभुवः कंचनतसाजितमार्जनश्रियासमेत्य सौभाग्यमलं
दपत्नयाऽधिके जीत चित्यये कलापलीलानुपोपनिधिः चूर्विकमपविसृष्टः प्रतिनिधिस्यैराक्ष्णादिजितः इवेत्य पृथतिवानलके
शोर्विलासस्य न ईहितत्वात् निर्विलासलया निरर्थकं बहुभारं त्यजति इति सचनाऽकं लजं इति पदसाधिपामये केशेपक्षत्यागि
न्याम पदरसंसतेः कलापशोभानिर्देशः प्रपालादिरहीत्वानालीस्य पल्लवितोयः परस्पनिवेशं पंक्तौ नाम दत्ते परं प्रतारयतिसगसो
पिकृते श्वशुरुषैः पद्मादध्वा शिवादिषणे योभवन्तिमयूराः शाश्वपिपत्रमन्यं च तिप्रमानुपनिपिन्यासः इत्यमरः अवापयन्प्रापिते
लंधितालु उपितनीयस्य काचोक्तिं गत्यर्थत्वाद्वोः कर्तुः लोकमर्त्ये अन्नभयानिति च पाठः ५८ पत्रविंशेमाकिते मंजितालक्ष्मार्जने
श्रीरम्यंगजनितास्निग्धशोभा येन तथा द्राधिमप्यालि ने एवं धौतैःनतस्य नलस्य कंचन केशपाशेन [illegible] समेत्य संबंधं प्राप्य कु
लेभाजि कादिको रके कर्तृभिः प्रकाशनितोतस्याजितमार्जनश्रियाऽपुनः पुनः [illegible] त्वादिनाथयोगं तत्कामाजनेन संवयित्वा

का०नै०
३४ टी०
१२

इव तिलको रेजइति भावः यावदग्निअमृतयोर्भावः लिपी क्रुद्विकारपदिती कारा ६४ ॥ ॥ कर्णभूषणं वर्णयति कपोलेति तत्का
ले तस्मिन्नंगुने मममयेन नलस्य कुंडलमंडलद्वयी कर्णाभरणभूतमंडलाकारकुंडलद्वयी कपोलपाल्यां प्रशस्तातिस्वच्छतल क
पोलयुगे जातौ निजौ स्वौ यौ अनुबिंबौ तयोः समागमात् एकैकमेव वंध्या कृतेऽपि तन्मरथ्ये कामरथ्य स्फुरद्विलसत् चक्रचतुष्कं तस्य चा
रुतां सौंदर्यमापरस्य अवतुश्चक्रो भवति भालीफलकं चतुष्कं परिमाणे पाथिके संघार्थे संख्यायां संज्ञासंतिकन् तत्र णि
सर्वेयघणि प्रत्ययः स्तपा प्यनोपच्चारिकः प्रयोगः ६५ स्थितेति अस्य कंठस्थिता मुक्तावलिः मौक्तिकहारलता आस्यमेव चं
द्रमास्तस्मात् स्त्रवंतिसुधा तस्याः स्तुतिं लेखस्य लीविंदुवृंदे तत्स्वभावस्तत्ता तामृवापा केमतस्य गुणापि त्रोदीनां विप्राणां चेव
दनपावितद्धा मौलिर्यस्याः तएवं कैम्स्तां चिबुकाख्यं चंवितेभ्रश्च्यमपि नीमुक्ता नो स्थूलत्वं वर्तुलत्वं च स्वचितेन दूले

12 कपोलपालीजनिजानुबिंबयोः समागमात् कुंडलमंडलद्वयी नलस्य तत्कालमवाप वेधसः स्फुरच्चक्रचतुष्क
चारुतां ६५ स्थितास्य कंठे हरिव विप्रवंदिता द्विजेन्द्रमौले चिबुकाग्रबिंदुनी अवाप मुक्तावलिरास्यचंद्रमः श्रवत्सुधा
तुंदिलविंदुवृंदतां ६६ यदुन्नताः श्रीर्बलवान्स्वबलं द्विषत्तत्वभ्रवश्यां जिष्णुवारणेन सः पपार यत्तान्वेकमलाकिंचनो
घनाभ्रमुद्भावमवेभारतद्भुजः ६७ ॥ चेद्दर्शनवन्नलदर्पणाकुर्वीवीनां प्रीतिर्जातेतिभावः ६६ ॥ श्लोकत्रयेण भुज
भूषणं वर्णयति यदिति स तद्भुजो नलभुजः मुद्राभिरंगुलीयकैः सहितः समुद्रस्तत्स्वभावे अथच दृढो देडनादिराजप्रथप
रिपालनयामुद्रानि यमस्तत्स्माद्दित्संवभारभेजे ऊर्मिकादधारेतिभावः सकः पतः यस्माद्भुजाद्धेतोः श्रीशोभा राज्यलक्ष्मीर्वाऽ
जनि उत्पन्ना तथा आजिषु यस्य भुजस्य वारणे न यत्नेन केनशत्रु विमर्दनेन कृत्वा बलेरात्रुसैन्यं द्विषत्पराभावुकः सन्नुसन
लोकलवानुत्साहयुक्तः शक्तियुक्तो वा अभवयत्नकृतनिवारणेन बलवान्सन् शत्रुसैन्यपराभावुकोऽभूदितिवा यो अस्यार्थितत्वाजिष्णु
बलं द्विषत्सन् लोप्यस्य यत्नकृतेकेणसंग्रामेण बलवानभूदितिभावः शत्रुसैन्यं द्विषन्सप्रसिद्धातिवलोपि शत्रुः संग्रामेषु यस्यकर्मम् राम
तस्य वारणे नेराकरणे बलवान्नवभवेतिवा आजिषु बलं द्विषन्सप्रसिद्धो राजर्यस्य संग्रामे विषये बलवान्नाभूदितिवा वारणानामिनः १२
श्रा स्वामी वारणे न होऽसवातिप्रसिद्धः ऐरावतः स वारणेन सः यस्य नलभुजबलं द्विषन् स्वबलेन सह स्पर्धमानः संग्रामेषु बलवानभूत्तदी

ये भरमेव मानसस्मरो निवासिनं दृष्टं संपादित्वान्न विधेते धैर्यभारो यस्यैवं विधेवाद्दृष्टं संजिघासतो हंतुमिच्छतः स्मरो वा कामधनुषस्त्वं तिल
कस्य गुलिकात्वं भ्रूसमीपे स्थितवर्तुलतिलकदर्शनमानेन भैमी कामवशा भविष्यतीति भावः अन्योपि दृष्टं संहंतुमिच्छन् हस्तनियोधनुषि
गुलिकां संधत्ते राजश्च तिलकोत्र जनः वर्तुलो नपवेष्ययोरिति वचनात मानसेभ्रकानोसिंदायां खलु चित्रं स्यादद्भुतालोक्य तिलके इ
ति विस्मयः चित्रं चतद्रूपं चेति कर्मधारयादिति वा चित्रं रूपं त्वेतिपाठः तिलकस्त्वं नृपते त्यर्थः ६२ ॥ ॥ अंकं विति वृत्तत्वादिना गुले
न सरोजतर्जिना कमले जेतेन तदपि केनाप्यवकमलतर्जनवशादेव चंदनरूपेण नलो ये अत्र क्रेण यांचे दनविंदुमंडलीमंडलाकार
श्च नतिलकः अंकं विधृतान यांचेदनविंदुमंडल्या चेद्रत्ये वसतौ श्रियं श्लिलासलक्ष्मीकाकांचनरोदिएषा हिमध्यतारकाशशंकं
कस्यां कवर्तिनी कृतात याचेद्रमध्यवर्तिनी काचन सश्रीकालारकास्वस्य सखी सहचरी सत्ता सानतस्तुल्या जातेत्यर्थः इति वा काचन ।

अंकं विधया चंदनविंदुमंडलोमली यवत्रेण सरोजतर्जिना श्रियं श्लिष्टकाचनतारकासखीकृताशशांकस्य तया कवर्ति
नी ६३ नयावदग्निमध्यस्थह दत्तां नलस्य भैमीति हरे रुराशया सर्वं दुमदंडः प्रहितः किमस्यतानवेतिभालेपठितुं लिपीमि
व ६४ ॥ कापि तारकासखी न कृतात किं तु याकाचन चंद्रां कवर्तिनी भवेत् सा सर्वापि सख्येव कृतेति वा सरोजतर्जिनश्चंदस्य म
ध्यवर्तिनी रोहिण्यादि भवेन्न हि चंदनकृतातिलकः पुनः सरोजतर्जीनलमुखचंद्रः तत्तुल्यो भवेन्नत्वेवमित्यर्थः नदास्य मुखं
प अर्धचंद्राभ्यामपि कलमुं जातमिति भावः कांचनेति पाठे अतिशयितं प्रियता ६३ … इत्येवं नपयाद्युराशयान्न
तुपपद्यमानां संभावितं चित्रया ऽस्य नलस्य भालेललाटे सा भैमी किं पत्तिनवेति संदेहमानेरूपानासौ लिपिं अदर्शयत् किं संदे
हनिरासाय अस्य … पठितुं सचंदनविंदुरेखं उर्ध्वं दंडः प्रहितः निखिल इव … भैमी यावदग्निमध्ये … अग्निप्रदक्षिणे
एवं पर्यंतं नलस्य … नलभार्या ।
… किं पतित्वे … भैमी नलस्य …
… २२

का.नै. नल इति नलः समस्तापेऽप्यपृथनादृत्तमस्तकाद्यंगानि नितान्तवलंयैः तैरेवं परीलानि तत्रस्थितानि तेषां विभूषणानां घने सान्द्रे मणिमंडले रत्नसं
१५टी. घे स्वरूपस्य स्वाकारस्य रेखां परमां शोभां स्वलावण्यपरमां मर्यादां नाम लोकामेक्या विताः प्रसिद्धाः सेवां च तुरानापिनाट्यस्तेषां दर्पणा
१३ र्पणं प्रति विंबदर्शनार्थं मुकुरार्पणं निष्फलीचकार स्मादर्णानूलस्य रत्ने स्व स्वरूपत्वादिति भावः मंगलमात्रं इति वृथ्यात्ते दर्पण आभीतः
तेन च विलोकित इति तेषां सेवा चातुर्यं सेवा चपलेति तेन विज्ञ इति चरण ७० अलोकेति चलंतो आयुधमा घुघोत्पद्यमानामुत् य
स्यतिरंतरं हर्षलोकेन तदीयानां नृलोयानां आभरणानां अर्पण घुतिः संख्यानाविशेषेण्यापनजनिताशोभा केवलं न व्यलोकि
किं तु विस्फारितानि प्रसारितकिरणानि रत्नान्यवलोचनानि येषामेवं विधैर्विस्फारितैः रत्नलोचनैः कृत्वा वा अचेतनैर्विभूषणै
रपि परस्परेणान्योन्यस्मात् दर्शि विलोकितेव अन्योन्यशोभाविलोकनार्थं अचेतनैरपि तैर्नेत्राणि प्रसारितानीत्यर्थः आभरण

13 घने समस्तापघनावलं विना विभूषणानां मणिमंडलेन नलः स्वरूपरेखामवलोकनिष्फली चकार सेवां चरणर्दर्पणार्पणं ॥
७० अलोकि लोकेन न केवलं चलन्मुदा तदीयाभरणार्पणद्युतिः अदर्शि विस्फारितरत्नलोचनैः परस्परेणैव विभूषणैरपि ॥
७१ ततो नु वाल्मीपनिर्मितरिलं रथं युधिष्ठिरः सितिभृज्जयद्रथः नृपः रथास्तनुरिवाधिरूढवान् सजन्ययात्रामुदितः किरीटि ॥

शोभा सर्वविलोकिता मंडनमात्रं चवचित रत्नमितिभावः ७१ तत इति ततो भूषणाधारणादनु पश्चात् स नलो नृपः वार्ष्णेयनामायं तासा
रथिर्यस्य अथ च कृष्णः सारथिर्यस्य तं रथं किरीटवान् सहजे किरीटयोगात् किरीटिनामा एष्या सूनुरर्जुन इवारूढवान् किं भूतोन
लो अर्जुनश्च युधि चलाभंगं प्रापितान्यरिक्षितिभृतां वैरिनृपाणां जयंतो जयद्रथारोपि रथा येने त्यत वैरिनृपश्चासौ जयद्रथ
यस्येति वा हता वैरिनृपाणां जयतो रथा लक्षणया अर्थ आदित्वा ग्रामहारथ्यादि रथ्यार्थे रथा प्रमुखा यो पायेने तिवा अ
र्जुनपक्षे युधि हतो भिमन्युवधाद्रिशतुभ्रतः क्षितिभृद्राजजयद्रथो येन स तेनारोणां कौरवाणां स एवंधीराजा जयद्रथो येने
तिवा तथा जन्नीवर्षमहतो जन्यो वरस्तत्संवंधिन्यां यात्रायां मुदितो हृष्टः जन्यावरपक्षीयास्तेसह यावा हृष्टः अथ च यु राम
द्धसंवंधिन्यां विजययात्रायां हृष्टः तथा प्रकृष्टेन मंडितः वरयात्रायोग्य किरीतइत्यर्थः इले रथसं इस्य श्वानि इतिवृतानियंत्रका १३

नवलोऽप्युत्तमेन कुजवलस्पर्द्धया वलवत्त्वप्रतिष्ठां लेभे वरं विरोधोऽपि समं महात्मभिरिति न्यायादिति भावः इति वा संग्रामेषु वलं दैत्यं पराभावुकः
स इन्द्रोऽपि यस्माज्जिष्णुर्यत्नभुजेन सहस्रसंख्यामेव लवान्नाम्नद्रिन्द्राद्प्ययं वलीति भावः इति वा वबयोरभेदात् कलनेन वलः पलायनं तस्मात् संख्यामेव यत्कृ
तेन निवारणेन सकलारातिरपि वलवान् पलायनपरोऽभवत् ननु स्यात्तं पातु इति वाच्यः करस्तान् नातिमसिन्धून् घनान् वहन् कमलं लक्ष्मीमर्थयं
त एवं पीला न्याचकान् अप्रवृत्तवारिपूर्णांश्चकाराति वेद्यस्य इत्यर्थः वहन् समुद्रवत् कोऽस्ति गोवरानयः यपारवदहवोऽगस्त्य णायेन विनाहि
ता इत्यर्थ इति वा अथ च सागरत्वं भेयस्मात् सागराज्जस्यो जनियदुत्य नौनवारणेनैरावतारव्येन सवलारातिः श्रो जिष्णुवलवानभूत् म
प्पत्र प्पयं जलाभिलाषिणो मेघान् पूरयति साम नाम भागिकिंताम् उदिकामुद्रा प्युरुजलापपारपत्त्वानिति वापाठः सलिलं कमलं जलमित्यमरः क
मलाश्रीवरश्रीयोरिति विश्वः वलनं वलः प्रजर्येकविधानात्कः अवरं क्षितिं धरयतेल्नुडिति हस्वे दीर्घो रिति अभ्यासस्य दीर्घः यपारस्था
नोः परणार्थाल्लिट् इत्वं वा प्यित्वापरत्वा हृतिः ६७॥ ॥ कुलेति न स्यात् कस्य अमरस्य कुद्रूः कल्पतरोरिव यतः वभ्रव किंकुर्वन् अर्थिजना

कृतार्थयन् अर्थिजनानन्नात्तंवभूव तस्यामरस्य कुद्रूः करः तदीय अमले निहितं द्वितीय वक्रवं दधे कंकणमालवालतां ६८ इत्राजदो
र्मंडनमंडलीजुषो मव स्वमाणिक्यकिसलारुणत्विषो मिषेण वर्धन् दशदिक्षु मुखोन्मुखो यशः प्रतापाववनीजयार्जितौ ६९॥ ॥

न्याचकलोकम् अवरुध्यन् रागाद्नातत्तं सदा कृतार्थयन् मा मयवेजनान् कुर्वन् तस्मान् मणिवंध उपेतदीयकरस्य लेनिहितस्यापि तद्वितीय
मतद्वितीयेन वेवादिकेन समन्मयेन माशालिकेन कंकणेन युक्तं सो वर्णकं कणमात्मवालतां दधे न दीयकरः कल्पतरोः कंकणमालवालस्थाने
जातमित्यर्थः वृक्षमूले अालवाल कुर्यम्भवति मिलितमुद्रिका द्रुयवत्र हयो मिलितयोर्युत्मनात्र द्वितीयवदिति वाध्रुवमुत्प्रेक्षातायां विनिवे
पितं तदेतिपाठः साधुः ६८ राजेति स मलुः राजदितं कुर्वन्निव दो मंडनेन वा ऊर्मजलानां तस्य मंडलीश्रेणीतां जुषेते इति जुषौ तयोरंगदादि
वर्तुलवाल्लभ्र षणार्थयोर्वन्नमाणिक्यानां कोमलकिसलारुणत्विषोः ज्वलत्स्फुटं मिषेण वर्णो व्याध्यदिक्षु सहितप्राच्यादिदशदिक्षु मुखानां
मुन्मुखौ तत्प्रसरंतौ अवनीजयेनावर्जितौ कर्षणाम् यशः प्रतापेन वर्णयन्नसार्यमेव हीरकमाणिक्यानामंडनो ऽविनत्वानद्दीयमंडना
श्रितत्वं युक्तं यशः प्रतापो सितरक्तरूपाभ्यामिति कविसंकेतः इत्याध्याहारः ६९॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

का॰नै॰
५५ टी॰
४४

निउ व्याजिवा एव रुवमधुनि पाराग्रत्व वल्लवानि इति रसयोग इद्धः सुमाहारे वाल तंतः सुर(रक्तो)नयोन खादर्शाय स्वनत्र एवं विधुएतनारीद
र्शनाद्धे भीपारोत्ग्रहोनितरां समसुभायैवयलिनेतिन स्वगुस्फेदृदभ्दिति भावः अतिसौंदर्यतासां सचितं दध्याज्यादर्शादिदर्शनं सुभावह
मिति बभेनराजग्रन्थे ज्ञातव्यं आरोप्यमाणे स्पष्टाचीन्याज्ञि इति ७६ वचनम् ७६ कोपि एतिकापिविलासिनीपुरनारी करस्थ
तां खलं जिघत्सुभिः लपितुमिच्छुः सतीकरस्यलीलाकमलसुखेन निक्षेप पतो नलविलोकने विभ्रमएकायेन तयाविलोचनान्यलेयस्मा:
सा तां कलभ्रांत्या कमलं सुखे निक्षिप्तमिति सर्थः कोपि सुवलसतो राज्ञनिषिध माने कमलस्य द्वितीया राजतांतया जातांतयाद्रू क्रोध
लयेवऊर्जमेन स्वसुखेनसदेतत्स्यर्कलइति कोपि दिवसुखे कमलं निक्षिप्तमिति ताधः नलसौंदर्यातिशय दर्शनेन विमनस्कलोचनाजि
घत्सुलुरुसलारिस्यदः यसादेशपल्ल अदनइत्येलस्मात्मासनेताउःनलोकतिषइति विषधातोवलंजिघत्सुरिति द्वितीयांतियोगविभा।

14 करस्थतां खलु जिघत्सुः केकिका विलासकेनेकाय विलोचनोत्पला सुखेनि निक्षेपसुखम्भिराजनारुषेव लीलाकमलं विलासिनी
७७ कयापि वीक्षाविमनस्कलोचनेमा मा जरावापपतेः समीपुष: धनेसविभ्रपरिरंभसाहसेसतदातदालोकनमपचमयनज्ञ
दिहचरनाविनिमेषवीक्षणान्नणमयोगपादयलौजनुभिये यदन्यगात्रेपिपदस्पृहा न हि नेतावता केवलमप्सरोभवत् ७८

गात्सभासः ७७ कयापिकयापि स्वैरिण्या वीक्षयानलदर्शनेन विमनस्के स्वलविषयांतरेलोचने यस्याः तस्मिन् समाजे जनसंबंधे एवं समी
(पुषः आगतेस्यो पपतेः जौरस्यपरिरंभआलिंगनेविषये साहसे निश्चितानि विभ्रम नेनैः सत्वानदानलविलोकनसमये तदालोक व
नं नलदर्शनं घनेनिरंतरं सविभ्रयथा तथा चमयतजारकर्तृकेजोरकर्मकेवा आलिंगनेयेथा नभतया नलः सम्यकनादर्शी स्पर्शः तदातस्य
चिन्तद्वल्लभ्रत्वदासहतत्वात्रलस्यालोकनेहतेनतुनिरंतरं मितिवादेवयात्रावरयात्रादिकेजारादीनां कामप्राप्ते समयउक्तः ७८ त्युरिति
निनलदिदृक्षु वणवदर्शनातुरागवशेन विगतपदमसंकोचवीक्षणेन निमेषस्याः सातयानरलीभूलोकवासिनामयेप्पादियातत्र
धैदधतोत्प्रयाका चित्राशीयं शामदेवांगनासाम्यापिदर्शनेत्सुकापासदन्यमात्रे ऐ यथस्यान्न हि मस्त्वेप्सातताव लोके वलं तावन्मात्रेण राम
वनासरोभवत् अप्सरोभवत् अप्सरसोप्यनिमेषनेत्रा मनुष्यानही दैवेकोप्यन्यकाम्यकोतिविज्ञाणाः केवलं पदैकदेशेनापि भ्रमिनसा ५५

रूढानीं वरसंदर्शनार्थं पुरनारीसंभ्रममाह विदर्भेति अथ रोहणानन्तरं विदर्भेति नामकत्रिदिवस्य कुण्डिननृपस्य स्वर्गस्याप्सरसः सुंदर्यः
एवस्त्रवेशधाः उज्ज्वलप्रकाशमानं मूर्तं शृंगाररसरूपं वा नलं रसोदयं दर्शनात्ररागाभिर्वृद्धिर्देतो वीक्षितुं विशेषदृष्ट्यर्थं तमसाथ नाथ त्वालं
काराः सत्यः रहात् यद्धा देत्यानिसर्गरम्यानृराजयं यथानधिकं नितरां व्यराजयन् तद्योगात्स्वाधिकं प्रभिरेजुः सर्व्वाः तासामतिसौंदर्यमु
क्तं सर्वाः पितृदर्शनोपि मागता इति भावः ७३ अजानतीति नलस्य दर्शनोत्सुका अत एव समीरेणाथ तार्द्धं वै पितां अपि स्तनांशुकं
चोलकारतं कुचावरणावस्त्रं अजानती अनाहत एव नीकाम पिपरांगना चलनेव रया नोन्मुखाय तस्मै नलाय परोयभागे कुचेन सत्वा
मंगलकुंभस्य शुभस्य च पार्कुनरूपपूर्णकुंभस्य संभृतिसंभारमुपदामकरोत समीरपतेस्यनेन नाचेतनस्याप्यनुरागो त्वादनात कुचस्था
तिसौंदर्यमिति च व्यज्यते वरस्य चपेरः पूर्णकलशदर्शनं शुभाय भवति तस्मै क्रियायामभिप्रेतिसंप्रदानं ७४ सखीमिति सोयं नलः

विदर्भनाथस्त्रिदिवस्य वीक्षितुं रसोदयादस्य रसस्य ... मुज्ज्वलं ... तमसाथ नाथ राजयन् ... पार्थिवं ७३
अजानती कापि विलोकनोत्सुका समीरणलार्द्धमपि स्तनांशुकं कुचेन तस्मै वलनेऽकरोत्पुरः पुरांगना मंगलकुंभसंभृतिं ७४
सखीं नलं दर्शयमानया कृते ... दृ... करस्य केणे विकपदारे ... टिनेस्तनविंते ... कयापि ... लाजमोक्षणं ७५
लसन्नखादर्शमुखांबुजस्मितप्रसन्नवारिणि मृदुपाणिपल्लवं प्रियायामस्तस्यानूपस्यजज्ञिरेप्रशस्तवस्तूनि तदेव योवनम् ७६

समागच्छतीति एवं करेण सखीं नलं दर्शयमानया दर्शयंत्या कया चिदपि दर्पणे मार्थे मेवांतरं कृतं संगतस्य करस्यपाणेजवाकेंगा उदस्तस्य करस्य मुखं
हीरक थारा तीक्ष्णाग्रभागे कंकणस्य भूषणोविक्रयम्वेगाभिघातवशात्स्फुटितमंश्चिन्ते हीरे नलं विलोवतनरसादनाकैलै रत्ना
नविछेदाय पतितैर्हीरे स्तदीयमुक्ताफलैः कृत्वा लाजमात्रं क्षणउत्सवं तत्संर्वपि वाल लाजमोक्षणं कृतं अन्यरमणीनिरंतरक्रियमाण
लाजमोक्षणमध्ये मौक्तिकमोक्षणमपि तत्र भकार्यभभवदित्यर्थः दर्शयमानया णिच श्रुतिकर्त्रभिप्राय क्रियाफलेश्रावणे ... दृजोरित्य
त्राणिजादि ... शोवाल्मनेपदे चेति वचनात्वा ... दिकर्मकत्वात्सखीमिति कर्मत्वं सखीमिति पाठः ७५ लसदिति तत्र तत्र वती नासमहे यो वनमेव प्रिया
मनोवरयात्रोन्मुखस्य नृपस्य प्रशस्तानि वस्तूनि शुभसूचकमंगलद्रव्याणि जज्ञिरे किंभूतं नखाएवादर्शो मुकुलं येषां तं ... जानितौ ... तमेव प्रसन्ना

कान्तै° कश्चिदिति पद्यं तीर्थ तासु मध्ये कान्ताः सुन्दर्यः काश्चित्पुरनार्यः भूषणानां मध्ये मणयः तेषां भूषणभूतानां वासगेहे नां रत्नानामेधेः स
१५टी° मुद्रे: श्रीचण्डं शिवा मभिव्याप्य निचुलित माच्छादित मिव तत्र वेदितमिव तं अलंचक्रुः पुणांसः तिस्रैः संकुचितकरकुड्मला
१५ भ्यां चुम्बित पीतं निर्मीय कृत्वा प्रस्तुति प्रमाणाभ्यां मति विशालाभ्यां चक्षुर्भ्यां मनसा दरं हृष्ट्वा इति मेभ्यावैर्नु पुण्यदृष्टाङ्केतं तर्क(
यामासुः इति मोधंपं किं निमेषपद्म संकोचे अकृत मतिमिषैर्नेत्रैरिभिः साहस्रोभिः सहस्रसंख्याभिः दृग्भिः दृष्टिभिः ज्योतिष्टोमश
स्या दिव्यज्ञानं वेदान्तं यत्फलं साध्यं तद्रूपा जगती भुवनं स्वर्गस्तस्याः सार्वभौमः चक्रवर्तीन्द्रस्तस्य भूषणं यन्नल आलिङ्गितः ष
ष्टः किंमध्ये तेनेऽपि नेत्रसहस्रैर्विभव वेषादिं इन्द्रस्य मितिश्रान्ता इन्द्रस्य सहस्रनेत्रत्वादनेनास्माभिः सेवनं युक्तमिति बुध्वा समा
लिङ्गितः किमिति उत्प्रेक्षा एतदेव च मौर्ख्यं सौन्दर्यरत्नबाहुल्यं चोक्तं सहस्रशब्दः परिमितवाची सहस्रपरिमाणमसौ तासां
25 हस्यमस्त दस्य परिमाणमित्यर्थः पातमाने विंशतिकसहस्रव समादृशास्यां एवा ८२ भवन्तीति सप्तम मा मनोः पुत्रः सुद्युम्नाख्यो नरप

काश्चिन्निर्मीयचक्षुः प्रस्तुतिचुलुकितं तास्त्वशंतकान्तामोभ्यात्श्चण्डमौलेर्निचुलितमिवतं भूषणानां मणीनां साहस्रीभि
र्निमेषात्कृतमिति रयंदृग्भिरालिङ्गितः किं ज्योतिष्टोमादियज्ञश्रुतफलजगतीसार्वभौमश्रमेण ८२ भवन्सुद्युम्नस्त्रीनर
पतिरभयस्य जननीत मुर्वश्याः प्राणनापि विजयमानकुरु चाहाररथको थं धन मदनसिंहासन मसावलंकर्मीणश्रीस्तद्भ
वद्दलंकर्तुमधुना ८३॥ तौराजापार्वतीवनप्रवेशानिमित्तेन शिवशापसेवनहेतुनाइलाख्यास्त्रीभवन्त्स्त्रीत्वप्राप्तः सन्बुधाद्गर्भधार
येन यस्य जननी अभवत उर्वश्याः प्राणान्मृपातिशयात्स्वर्वेश्याः प्राणभूते प्राणप्रियमतिसुन्दरं तं पुरूरवसमपि तत्तु चाकायक
स्य विजयमानः पराभवे कोसौ अनलः अधुनेदानीं हरे रणस्थाः कृतः क्रोधस्तस्यैव नन्दोसौ मदनस्तस्य सिंहासनं रथस्त्वास्तामेवमेकस्य
मलंकर्तुं योग्यतया भूषयितुं अलंकर्मीणकर्मस्तम्भातिसमर्था स्वाभाविकी भूषणमजनिता च श्रीः शोभा यस्या सा एवं भूता उद्भवेत्
जातः इति उत्प्रेक्षाः इयं श्रीले पुरिति तिमल्लोके न सर्वं मधुजीर्णः कामोदर्पः पुरूरवोस्तत्वे नैव जितः तस्मात्येको मसिंहासनं भूषयितुम राम
न्काम एव तापनः अतिसुन्दरो यमिति भावः कृतयुगादौ तु इलो नामराजा मृगयासंगाद्धरनिवासितमुपाववनमेकाकी प्रविष्टः स्त्रीवभू १५

मलिश्च येनुनिर्निमेषदर्शनो स्तुकत्वं गुरुत्वं इति मात्रे भूमिस्पर्शनानेनैव धर्मेण तत्तुल्यानामनुत्तमानस्य सर्वसादृश्यमेवेत्यर्थः अस्मरो भवदिति चिः
अस्मरस्य श्वस्य वडुत्वेपि अन्यत्यपेक्षया भवदित्येकवचनमविरुद्धं आपः सुमनसो वर्षा अप्सरः सिकताः समाः एता स्त्रियां बहुत्वे स्युरे
कत्वेप्युत्तरत्रयमिति वचनादेकवचनं तासु रम्भाद्याः बहुजगत्पृष्ठवर्तिनो भिन्नादिव्यवस्थिता परं गुरुत्वमात्रेण भुवं स्पृशंतः अनिमिताः
प्रयंतीति द्विरूणस्वभावः ७९ विभूषणेति अपरास्त्रेत्रः करणे पारी अथ्येपि अमातं समदंपशरीरमानाधिकमानं यदि स्वस्थितं नलदर्शनजं भ्रमो
दविभूषणानां स्वेसनस्पर्शे सरोरुहमंडनेगलितं नवमंडने गलितेपि इति प्रत्येकं कथने विषये अपि तेः करसहारेरपि पतनेरपि लक्ष्यं शरीर
केपनेश्वकृतसा प्रसभं बलात्कारेण स्वपदेभ्यः प्रासेमापयतीव प्राचीविप्राद्विवेचिनं तेन शब्देन सदृक्षणवत्करेण ताड्यते पतितविस्रस्त
भूषणादिसंवेदनायकंप्यतेच्छे तिलधान्यदपि कृत्स्नलादावमाफ्रैमाहिदेहिस्व संस्थितं सत्त्वं बलात्कारेण करताडने कर हस्ते धनेन (

विभूषणस्त्रेसननोपि तैः करसहारेरपि यत्नेरपि अमानमेन प्रसभं पुरापरासलोकसंभापयतीवसम्पदं ८० वतं सनीलांबु
रुहेक्षणिकेहशा विलोकमाने विमनोबभूवतुः अपि श्रुतिरदर्शनसत्तवेतसोन तेन तेषु अवलेभेगीरुपाम् ८१॥ ॥ ॥

श्वोतन्भावेन इति चलोकिकोरीतिः दलवर्णनानुरागादिति विमनस्का जाता इति भविः पुरा संभापयतीति पतिलुङ्चाश्म इति अतेल
ङ ८० विभूषणेत्य श्रेणः शालेन किमिति ज्ञात इति तन्त्राह वतंतिति नलदर्शनसत्त्वं चेतोयासां ताः अशौ दृशां भुलोकपिणो अपि वतं सनीलोत्पल
मेकरणी भूषणानीलांबुरुहेक्षणे च इशानुवर्णनमुलं विलोकमाने सत्यो या सा विमनो बभूवतुः व्याकुले जाते तेन हेतुना ते श्रुती किं भूषणानां स्व
सनेनाज्ञोपिन इत्यत आह नलदर्शनसत्त्वं चेतो यासां मगीदृशां भूती कर्णौ वापि यतं सनीलांबुरुहेण करणीभूषणम् लोलाक्षणे
तदृशा नेत्रेण नलं विलोकमाने सत्यो यस्मात् विमनोबभूवतुः व्याकुले जाते तेन हेतुना ते श्रुती किंभूषणस्वनं न शुश्रुवतुः चेदक्षा
किलश्रवणेन दृत्वान्न शृणुतां कर्णौ तु श्रोतुयोग्या वेश्यपरार्थः ता मुहृत्यो यथा नलविलोकनेन विमनस्का जातास्तथा तत्क
र्णावपि विमनस्कौ जातौ इति तात्पर्यार्थः विमनोबभूवतुः अरुमनन इति त्रिः सलोप ८२ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ।

ना॰नै॰ पिजालमितीं दृश्यमहत्वाद् जानमिति भावः हित्वमनैः प्रेरैर्नैपैः सेवनः कतिचिन् स्फोटितं रूपामृतं अमृतमिति दुदेवे दस्यापीत्
प्र॰टी॰ स्फोटनाज्जातेति वा उपगते नेति पाठे स्फोटो समीपे गते न ८५॥ ॥ मा जानीतेति भो सख्यः कुर्वन्ती विदर्भजां गुरोहर्षास्तत्काल कीर्तिं
१६ श्रेयसीं श्रेष्ठतरां मद्विदुषीं मज्जानती मा जानीत किन्तु हर्षाद्येतायाः कीर्तिः महासा तनोतीति मेपीत्युक्तिर्न जानीत यस्मात्सेयं श्रेमी
मधवतः प्रयोजनेन स्वमात्मानं द्वितीयां शचीं भूतं साधुनाचीकरत्तन कारयामास इन्द्रेणापि तत्पत्नी चाढ्ववाच्यत्वम्
वेत्ति नन्वसौ वृत्तस्तस्मात् द्वितीया शचीनाम बहिरिति युक्तमेव अनयाहृतमित्यर्थः इन्द्रेणापि कीर्त्यै भविष्यतो अस्याः शंकानेसा
हशेच्या श्चरितेकः कविः सर्गबन्धनादिना ऐश्वर्यात्मकं काव्यं प्रबन्धं रचयां चकार स एव शची वर्णनकारी नोस्माकं मन्त्रेः मप
वीकस्यालं यद्यस्ति अपि त्वनिरूपणान्नामस्त्वेवं एतस्यास्तु भैम्याः पुनः रसानां शृङ्गारादीनामेव रसानां जलानां भूमीन्द्रीनसः

मा जानीत विदर्भजामविदुषीं कीर्तिं दिवः श्रेयसीं श्रेयस्यं मद्भर्तृमपरां भवालं तत्र कथं धवलानां स्वं द्वितीयां शचीं कः शच्याश्चरचयांच
२६ कारस्वचरितैकाव्यं सन्नः कथ्यतामेतस्यास्तु करिष्यते रसभुनोपापात्र चरित्रे नकेः ८६ वेदे भैमीं बहुजन्मनिर्मिततपः चितो
नृदेहश्रिया नेत्राभ्यां स्वदनेषु वायमवनीवासः प्रसन्नोद्भवः गीर्वाणालयमावीभीमे सुकृतमारम्भारं पाप्यायोगं
भीमजेमानुष्यभजताम वेतमघवित्विषा ८७॥ पात्रे स्थानभूतेकावरसनदीप्रवाहनिपुणसो लादिचरित्रे विषये
के परापश्या सम्पुक्तादिभिः काव्यं न करिष्यते अपि तु नैरपि भास्वता तद्वर्णनकाव्यं करिष्यते किं पुनः श्रीहर्षादिकविभि
रित्यर्थः इन्द्रवरणेन यद्यपि स्वमस्तु स्वप्रापितस्थापितं तत्पत्नीत्वा द्वितीया अपि तस्याः कुत्रचित्केनापि अवर्तितं त्वादिं इ
पोद्धायाः कीर्तिर्भविष्यति सा च स्वर्गमुद्दस कारणत्वे श्रेयसीति विचार्य द्रपतिसागरस्वर्गसुखमपिपारे सम्प्रभ्या
नलो वृत इत्युक्ता कारित्वादेतादृशी कापि विदुषी नास्तीति भावः दिव इति पाठे स्वर्गसुखादित्यर्थः करिष्यते तदेतत्त्वादि ८६ राम
वेदमानेति सख्यः अवन्या वासः स्थितिर्यस्यास्तस्य तत्पुपञ्चकामरूपा येन तत्र नामाप्युवात तरुणेदृश्यश्रिया कायकान्त्या हेतवा पश्य १६
तीनाम स्माकं नेत्राभ्यां स्वदते रोचते किं मत्तया वेदभीव बहुजन्मभिरनेकजन्मसु नानिर्मितस्य कृच्छ्रचान्द्रायणादिजन्यस्य तप

यत्तामेव शक्तिनीं सुंदरीं दृष्ट्वा चंद्रपुत्रो बुधः कामातुरः सन्नत्वाथ मन्नीत्यात यस्यां पुरूरवोनामानं पुत्रमजीजनदिति भविष्यो नरपुराणे कथा
विजयमानः विपराभ्यामिति शानुच कर्मेन्द्रमोले कर्मीण इत्यमरः ८३॥ ॥ अर्थीति विशेषज्ञतया गुणानामधिकतरत्वं विदुष्या विदर्भ
राजपुत्र्या अर्थी मां वृणीष्वेत्य याचमानः सानुरागोप्यसौ सर्वसुपर्वणां सर्वदेवतानां पतिरिन्द्रोपि एतस्य प्रयत्नस्य सहितस्याति सौंदर्यस्य स्वनः
एणीतारुण्यस्य नलस्य कृते निमित्तं पर्येत्याजि सानुरागत्वे प्रभुत्वेपि सौंदर्यादिगुणानान्न्यूनत्वाद्युत्परित्यज्य मुचितमेव कृतमित्यर्थः
नोमपाकाथ्य तु पुनः निर्जराः देवाः स्पष्टत्वा शेषदेवाः खिन्ना नाम प्रसिद्धाः सुमनसः शोभनांतःकरणाः अपि सुमनसः प्रसिद्धाः सं
तोषिवासुमनस इति संज्ञाया व्यासाः संतोषितया मैष्या अस्मिन्नले वृते सति यत् दुर्मनसः सविषादमनसो जाताः मा ते सामर्थ्ये चिंते
अनुचितकारिता सोढुं चं नुनोचिताग्रुकानां हिंसा धुनि कार्यं न पण्डितस्य धर्मः परित्यज्य ते एते स्तु परित्यज्य तत्त्वेन सहामहे इत्यर्थः ॥
अर्थी सर्वसुपर्वणां पतिरसावेतस्य यत्नः कृते पर्येत्याजि विदर्भराजसुतया युक्तं विशेषज्ञया अस्मिन्नेव तया वृते सुमनसः संतो
षिणस्त्रिजगराजाता दुर्मनसो नाम तो मुमुचिता स्तेषां तु मानोचिती ८४ अस्मोनं ठिभवं दलो ठिबरण सकुसान्ति भिर्दिग्भटैः स्व
वक्षःस्वयमस्फुटन्न किमदः पास्त्रा दैव सह्यो स्ति व्याहे सोपमलेन हारान्न मधे नाम प्रसाद्य अधर्ममेष्या अर्थमनो रथेन चरश चीत्ता
चीकृतासां भुजा ८५॥ नेऽयायं ८४ अस्मीति अस्मान्नमस्य चिरकालं चरणमासायापर्यमुन्नतिहि तेर्धं ठलो विन्याध्यालं स्यस्वयावलंक्रिया
८ वरण सज्जः सान्निभिः प्रत्यर्थिभिर्दिग्भटैः अतुर्भिरिंद्रादिभिर्दिक्पालैः सन्तु पाभावास्य वय सु हृदि दीर्घमार्गमपि विदग्धः अमुष्याः नलस्य
शस्त्राद्यपि देहेनोः किमिति न स्फोटितं विदारितं न लेभमार्थं भिम्न्यर्थे ग्रुह्य प्रतिष्ठा स्याः किमितिर्मति पटगणं पदे भरणमपियदासेभवति मनु
लज्जा परित्याग इति भावः छुरिकादिमन्देनैव स्वयमेव वा किमिति न स्फोटितं मिति वा स्यागस्या दयस्या वेत्ति एवं नु दासेन पदा संकष्टे स्य धर्मे मयापि
वयेव अर्थमनोरथेन सा तावा रत्नापर णंत्य उपनतेन एणचो समीपे प्राणमय धनेन अमुण शतमयेन शतयज्ञे नु रणोत्व स्वर्गापि पत्ये
न देवे देवगणापि पञ्चौ दृष्टाप्यपि च कथं प्रसाधनेनु तु प्रकाशनः कोपवश द्वयन्ना वश वासारचो हन्त चकोरे नमस्य मेवाकुजे पया
सन्मुखानवलोकनान्न यास्मार्थं मनेन कृत मपि प्रणामं न स्यादिकं नह स्तु निलता कंधय साक्षाभिर्गोचनध्याम चोच्यते स्थपयशो

का॰खं॰ १५टी॰ २८ तामिति महत्त्वात्मातिष्ठ निशायां ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तायां ज्येष्ठपौर्णमास्याः संबंधिनि महोत्सवे महत्सु लिमलितसि राजेज्येष्ठे महे यदृच्छिभिर्योसांते तै: प्राग्जन्मांतरे अप्यकन्नापेत्यया अप्यश्चमंचपर्यंकमंचं नमाप्त: मंचस्यामार्गं गच्छन्त्यो पुरुषोत्तम: परिचिंतो नृकृत्वा हृदयेकृतः तामिरेवस्त्रिभिः पूर्वेवरयात्रायां नेयानुस्थस्य अस्योगच्छ लेषनलोहरपत्तेता हेकेचलंयाभिरमाट्टशाभिर लिंगं नाभिस्थायं ह्रदयकोनत्वन्याभिरियथे: अप्यचयाभि: पुरुषोत्तमा ह्रष्टः तामिरेवतत्तुल्यो यमयो भिन्नातुपासते नतन्याभि स्वर्धः तामिरेवसाभिलाषकटाक्षैर्दृश्यते यामिरेवसुखंतं हृतं अन्याभिस्तु कौतुकेनापि वीक्षितुं न शक्यते किंपुन: सानुरागं कटाक्षेरितिर्हृदयः पापौ क्वेप्राजापत्ये रविस्तथा पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्येष्ठीति कीर्तिता तेति उ रुषोत्तमतुल्यायं मन्महे ज्ञानी। महे इति भावः वाक्यार्थः कर्मउक्त लक्षणे ज्येष्ठपौर्णिमायां इंद्रकीलगिरिनिवासिनः श्रीपुरुषोत्तमस्य महोत्सवः क्रियते तत्र चरथो

२७ तामिर्दृश्यतएषयानपश्चि महाज्येष्ठे महे ज्ञान्महे यद्भिर्भिः पुरुषोत्तमः परिचिंतः प्राग्मंचमंचनृपतः सास्त्रीरा
हृष्टतयाल्लुभिः सितासितैः स्याद् स्पृष्टकचामरैः सस्नेमाघमघानि यांति यमुनागंगोपयोगे यया ७०॥ ॥

बलभद्रमनुत्वमतिमाधिरेतावैरचिलमनमभिका मंचाः रथपर्यंकनिर्गच्छेतोतितत्सम्पर्कमंभ्यसे भवतीति पौराणिकाः यदा तु: दोलारूढं तु गोविंदं मंचस्थं मधुसूदनं रथस्थं वामनं दृष्ट्वा पुनर्जन्म न विद्यते इतितथामयो स्त्रियाअयांतिघातिनिपातकं विना त्रिलोयमुनागंगायोर्योगसंयोगमेप्रयागाख्ये माघेमासे मकरस्थे रवौ माघेमासाववेच्छेदेन स्नानं कृतंतासामलस्पृतया लुभिरतिचंचलैः सितासितैः हंसधवलैर्हृदयचामरैर्मेत्रैरेवचामरैनेत्रुयापारस्येपश्यामरैर्स्त्री राजेव स्यातभवेत् इति मन्महे राजाहि हंसधवले श्यामरैर्वीज्यते प्रयागमाघस्नानजन्य सुकृतात् स्त्रीराजत्वमाप्नोति तत्रस्नाने सितासितेतुयेषःस्ना नेमाघमासेपुथिव्यांनतेषांपुनरावृत्तिः कल्पकोटिशतैरपीति वचनात् स्त्रीणामप्यशास्त्रं भवेदितिवचनात् इत्यर्थः अ यं चक्रराजे येपश्यंति सासर्वा: पौष्यपिकासाचभैमीकेनान्यामिस्याच प्रयागेसकलमाघस्नानफललब्धं यतोभैमीसदृशी काफिकुत्रापि नास्तीति भावः ज्येष्ठेति ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तापौर्णमासीतिनक्षत्रेणयुक्तः कालः इत्यणि वृद्धिः तद्युक्तमासाभि राम २८

सः सुकृतस्य शिल्पेन फलं भूतया अतिसुंदरमनुप्रीत्या सिन्नेत्रे पश्यत इत्यर्थः विशिष्टयादेहश्रियोपलक्षितो वा अप्रशरीरो पि
भैमीपुण्यबाहुल्यव शात्सशरीर एकामइवेतिभाव इति वा सोयं नलः भीमजया सह योगमद्य दंपत्यसंबंधमनुभूयत्विषां कांति
भरेण पत्रा ख्यातासत्वेना देवेताम सुरगजंतो आश्रयतु उभयोरेकत्रमेलनादप्यमेव कांतीनामाश्रयः कांतिस्त्वेरवा वास्मवह
नान्य इत्यर्थः किंभूतया गीर्वाणालये स्वर्गलोके सार्वभौम इंद्रस्तस्य सुकृतप्राग्भारः पुण्यराशिस्तेनापि दुःप्राप यान्यैर्लभ्यया
इतिभावः जन्मान्तरपुण्येन स्वर्गचक्रवर्तित्वं येन लभ्यंते नापि दुःप्रापत्वादुभ्याः सौभाग्यातिशयो न लभ्यश्च इंद्रोपि नया सौभाग्याति
शयः पुण्यातिशयश्च गीर्वाणालये त्यादिनासूचितः अन्योपि अग्रसंगयोगमनुभूयद्बहुपुण्यदुःप्रापया विभीमासुराजतया
ईश्वरप्रसादरूपया विद्यया आश्रयेतपरमात्मस्वरूपे भजति निरुक्ताभ्यां रूपाभ्यामपि निरेपदानंदं प्राग्भार दुःप्रापयेति योगविभा

स्त्रीपुंसव्यतिषंजनं जनयतः प्रत्युः प्रजानामयं देवस्यः परिपाकिमः किमनयोर्दाम्पत्यसंपत्तये आसंसारपुरंध्रि
पौरुषमिथः प्रेमार्पयान्कौतुकात्येतज्जयपतिगाढरागरचनात्याकर्षि चेतोभुवः ॥ ८८ ॥

गात्समासः ॥ ८७ ॥ ॥ स्त्रीति स्त्रीपुंसयोः सर्वयोः व्यतिषंजनं विशेषेणान्तरं संमेलनं जनयतः कुर्वतः प्रजानां पत्युर्ब्र
ह्मणः पुनः संयोजनेपि सुलालसतोऽभ्यासोऽनयोर्नलभैम्योर्दाम्पत्यसंपत्तये जायापतिभावसौत्कर्षायपरिपाकिमः परि
पाकेन निर्वृत्तः सारस्येन परिणतया पाकोभूत् किं सर्वस्त्रीपुंसयोजनाभ्यासः अस्य तत्तमानुरूपेः तदुभयसंपदेनफलितः किं ॥
मित्यर्थः तथा चेतोभुवः कामस्यापि आसंसारं मर्यादीकृत्य सर्गादिमारभ्य मन्मथपर्यन्तं पुरंध्रिपुरुषयोः स्त्रीपुंसयोर्मिथः प्रे ॥
मायोग्यमनुरागस्तस्यार्पणमासंजनं तदेवसदाम कोपिनो दत्तपाकौतुकात्लीलातयापि एतत्तदंपत्योरनयोर्नलभैम्योः ॥ २४ ॥
स्वदेशगाढमयनेयस्यापि योनुरागस्य रचनाजननाचेतोः आकर्षि एकरूपापन्नयजातं अनुरागजननक्रीडयाः प्र
कर्षेणेव विश्रांतः उक्तस्त्राप्येवमनुरागस्याभावादित्यर्थः एतादृशो न च स्वपोप्यमानमनुरागो वान्यो स्त्रीपुंसो कालत्रयेनस्त्ये
इतिभावः व्यतिषंजने उपसर्गात्सुनोतीति षत्वं परिपाकिमः भावप्रत्ययांतादिमसिति व्यत्ययादिमनिचः जपतीजायाया

का॰नै॰ १५ टी॰ १९

न्यप्रसाधितयासंतोषितया पाद्या विश्वालितं दत्तं सुभगाङ्गत्वं वयत्य चिं यनाम वेत्यादिक माघीर्वचः लग्नकं प्रतिभू भन्न शचीदत्ताशी
लहस्त्रवलादिम्यपि सुभगेति निश्चितमित्यर्थः आपाते श्रुतिरिति पाठे आशिषां श्रवणं अथवा आशिषः एव सत्यत्वो श्रुतिर्वेद इत्य
र्थः अयंतु पाठः साधीयान् अनयोरन्योन्यमनुरागो चितं सौभाग्यमपि भविष्यतीत्यनुमानं वृत्तं पद्योरेतयोरध्ययनं वृत्तमिति साधुः असा
केति सर्वेषु लितस्मिन्नणि चेति असमाकादेशः लग्नकः प्रतिभूः सकेपिल स्याभैम्याह् तानां जातानां वृत्तानां संसर्गषणादि चरितानां
माः परिपाद्याः स्तेतिजगदे इति वा ॥९०॥ ॥ आसुत्रामामिति भैम्येव आसुत्रामभिद्रमभिव्याप्य मखभुजो देवानामपत्रपा सलज्जाप्रो
ढुतो राजव्रजे विषयलज्जा यां मज्जा परिमार्जनं प्रकाश्यार्जितं ताम्यत्कृतं सद्युक्त भ्रमर्थः यत स्तस्मे इदं तदर्थं तस्य भावस्तादर्थ्यं ते
न भैमीनिमित्तेन राज्ञाममागमनं यन्निमित्तो नुरोधो वाक्षिण्यं तत्र पर्याप्तोऽस्ति यदर्थमागच्छति सततस्यदाक्षिण्यं कुर्वन् लज्जां मार्ष्टी
चितमेवेत्यर्थः मदर्थमागतानामेषांमस्माभिर्नाकृतलज्जा च जाते त्यनुयुक्तमेतदिति राजसु सङ्ग्रमत्वे तैः प्रदीनापि भैमी नावृणोत् न

28

आसुत्राममपासनान्मखभुजो भैम्येव राजव्रजे तादर्थ्यागमनानुरोधपरया प्रक्षालिलज्जा मज्जा आत्मानं
त्रिदशप्रसादफललां प्रत्ये विधायानया ह्रीरोषाय शसः कृथान्वरसः प्रष्टः सुराणामपि ॥९१॥ ॥ ५

न एव यत्रेन्द्राद्योपि त्यक्ता तत्र मानुषाणामस्माकं का कथेति ते षां लज्जा मार्जनं भैम्येव यत्नं कृतमिति भावः स नलोऽर्थः प्रयो
२ जनं यस्य तस्य भावः तादर्थ्यं तेन नलप्रयोजनत्वेन नलवरणे एव यद्गमनं तत्र यः पक्षपातस्तस्मिन् दृष्ट्या नेत्रानुरक्तया तत एव इन्द्र
दीनां त्यागः इति वा तर्हि इन्द्रादीनां लज्जां भैमी पोऽकीर्तिः स्वकृता निवेदिता तादृशु भाषणं कोपरिहर्तुं अत्र यत् भैम्या नलाय आत्मानं त्रिदशप्र
सादस्य फललता वरस्य पत्वं विधाय सुराणामिन्द्रादीनामपि हि रोषाय यशसा कथायाः कथामात्रस्यापि अनवसरः अनवकाशाभावः
कृतः तत्रः अस्मान्नावृणोत् इति स ज्ञातो यामप्रतिस्त्वात्त्रियक्ष्य श तिलज्जा अस्माकं न पश्यतो नलमवृणोत् इति विशेषः नलसौहृदं स देवा राम
नृपमात्रिं तत्व तीस्य पयपराः देवैः प्रसन्नीभूयैव स्त्वं नलाय भैम्यो दत्ता एतदर्थमेव स्वयंवरमागता न भैम्यभिलाषेणेति लोकप्र १९
तीतेः भैम्या देवानामपि लज्जादि मार्जनं कृतमिति सर्वानुरागाद्नयोः शुभपरंपरैव भविता नाशुभपरं कालेऽपीति भावः पत्येन

धायित्वेपि सास्मि यो । र्लं मासी इत्यादि । माज्येष्टी इत्येव भवति जेष्ठी इत्येव पाठे न्यग्भाव्यश्चेत्यः संज्ञाशरणं त्वपि विरचितत्वात् स्त्री प्राधान्यभावः कथं
चित्समर्थनीयः श्रीराडिति संबंधबहुपगा निर्धारणसप्तम्या वा समासः पंचम्या पदराजे वसास्त्रोत्यर्थः कालभावाध्वगंतव्याकर्मसंज्ञा चकर्मणा
मिति देशश्चाकर्मकाणां कर्मसंज्ञो भवतीति वक्तव्यमिति वचनात्माघस्य कालवाचित्वात्कर्मत्वे यातोः सकर्मकत्वात्कर्मणि विहितेन क्तेनात
स्याभिहितत्वात् माघः परस्त इति पाठे माघमिति द्वितीयाचित्या अत्रार्थे हरिदत्तमिश्रो गतिबुद्ध्यादिसूत्रे अकर्मकाणामिति कालभावाध्वदेशव्य
तिरिक्तकर्मरहितानामित्यर्थेऽभिधाय इति सिद्धांतितं एवं लः कर्मणि चेत्पाठे वा पियत्नाकर्मकग्रहणेन तत्र सर्वत्र द्रष्टव्यं नोत्र माघस्य कर्मत्वे स
त्येइति भावे सिद्धे सिद्धो भवति यत्र माघं यस्यां क्रियायां यथा तत्र यस्मात्तस्मात्ताया मम सर्वपापक्षयपूर्वकं सर्वमनोरथसिद्धिर्भवतु र
ति संकल्प्यत्यर्थः कलुषं वृजिनैनो घमित्यमरः यमुनागंगेति पूर्वनिपातो यमः पूर्वं नस्मारेद्धरणीयः ८९ ॥ । वैदर्भीति हे सत्वा तस्य नलस्य

वैदर्भी विपुलनलानुरागकलनात्तसौभाग्यमन्याखिलं तो गीचक्रशतक्रतोर्निजगदे तद्भूत्तवत्त्वक्रमैः किं चास्माकमरेङ्ग्ध सुभ
गलासंभूतयेऽलंकं वैवं स्रावरूणमसादितशचीविश्राणितानोत्थितिः ९० ॥

संबंधी निःकृता यथीता निहतानि पद्यानि तेषां च
मैः नलविषये च विभिः कृतैः अस्मदादिभिश्च पदैनैः काव्यैर्दृतैरनीतैः सकलदोषाः पिपादिराजेन्द्रस्वैश्चादि दिक्पालपरित्यागरूपस
चरित्रक्रमैः पतिपादितैर्भिर्दोषत्वाभैम्या विपुलस्य नलविषयानुरागस्य कलनाज्ज्ञानात् अखिलस्तो गीचक्रे शतक्रतावि इंद्रास्मि
न्नले स्त्रीसंबंधि सकलवरैर्भाम्य इत्वा दिलक्षणं सौभाग्यं निजगदे स्मरंज्ञात्वा तं निश्चितमस्माभि रिति यावत्स्मरतिसुंदरोयमिंद्रादेर्नारि
त्पजपप्रकाशेन मवृत न स्मादयमेव सुभगतमोनान्य इति सर्वैर्निश्चितमित्यर्थः भैम्याः कृतानलविषयविपुलानुरागस्यांगीकरणहेतो
स्तस्या एव हृतस्यभृतस्य व स्तुः शोभादिकामदूषणस्फुरंति हृदयथानुरूपस्य वृत्तस्य चरित्रस्य क्रमैः स्तोतिमपि स्फुटयेवृत्तावृत्तक्रमास्त
वीनिगदितैर्भैम्याः अन्यलविषयगम्यानुरागजनितश्चर्वाविरहव्यथाभिर्नायस्य कलसौभाग्यनिधानमिति सर्वेषां पुरस्तात्कथि
तमिति भाव इति श्रुत्वोर्थः वैदर्भ्या विपुलानुरागेण नलस्याव र्णनादिति वा किं चान्यच्च अस्माकमवमानाकः सचासोनरेंद्रश्च
भीमस्तस्मात् भवति भूम्ये भैमीतस्यास्सुभगत्वसौभाग्यं तस्याः संभवस्य उत्पत्तये महासार ध्यवं वेधा इंद्रस्यावरणेन त्यागेन सपत्नीभावे

वि

पक्षेनेतिपाठः स्तम्भो चीनः आत्मानं नि दृश्य प्रसादप्रलक्ष्मीं नयं त्याशापथे त्येत्यर्थः आमुत्र्या मंत्रमभिधाय यो भावेऽन श्रुतिदर्पमजामित्वा
वां.नै. दित्वादङ् ७१॥ ॥ रत्नेति अम्रपो रागतां प्रियाइति एवोत्तमप्रकारेण यथा स्फुरित्यर्थः प्राभिप्रायुमम्यो ममालेपः मंवादेव क्रुः
१५ सं. किंभूताः कुरुविंदवत् पद्मरागवत्सुंदरोरक्तोकरो यस्याः आनेदनं वेगत्वादिगुणयोगात् आनंदकारिणं स्पंदनं रथमप्यास्य यते गच्छ
२० लक्ष्म्यो नलस्य अनुप्रेती कमप स्ववयवं निलयः स्थानं येषां तेषामलंकाराणां सार श्रियाप्रकृष्टशोभया कृत्वा करसौंदर्यादेरप्यधि
कमिति हस्तसौंदर्यं वदति हस्तसौंदर्यादेरप्यधिकमिति करसौंदर्यमित्येवमहंकुर्वद् दर्पकारं कुर्वन् नतु रामणीयक शरीरसौंदर्यमा

॥ रत्नालेपुरस्तु प्रतीकनिलयालंकारसारश्रियाहंकुर्वन्न नु रामणीय
कमम रालोकपौरप्रिया सानंदाः कुरुविंदसुंदरकरैस्यानं
दनं स्पंदनं तत्र स्याप्याम्यायतः शातक्रतु हरित्क्रो
डाद्रिप्रिंदोरिव ७२॥ ओहर्षमिति।
यातः पंचदशः हेशातररस
स्वाद्यामिम्ह प्रमहाका
व्येतस्याद्विवीरसमि
चरितसर्गोनिस
19
लोकपालानेदाः हर्षपराः कसेवपद्मरागवक्तकिरणस्यानं गौज्वलः १५ दननवनमभिव्याप्यमर्यादीकृत्य वास्थितं नंदनसमीपे स्थि
तं शातक्रतो हरितदिक् प्राचीं विलक्षिताः क्रीडाद्विमुदयाचलमपि त्याय गच्छन् उदितवर स्यंदेरिव तत्कायक्रांतिविलोकय यथा सानंदा सम २०
भवेति निपेत्यर्थः इंद्रोदयेत्रा तेगं हर्षः स्यंदनं आधिशोभि स्याधार स्यकमत्वं यतः रेण शातरि रूपं ७२ श्रीहर्षमिति स शोतरेणातिभे
यसारसेन स्वादयन्तत्र यनलीय चरिते पंचापिकानेदशानांशएः पंचदशः स्वादावितिभाषितउक्ते ७३॥ इति श्री वै नैषधीयप्रकाशे १५॥

20